

บทที่ 2

วรรณคดีและงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง

ในการศึกษาวรรณคดี และงานวิจัยที่เกี่ยวข้องกับเรื่องความสัมพันธ์ระหว่างปัจจัยคัดสรรกับความผูกพันระหว่างมารดาและทารกในครรภ์ของหญิงตั้งครรภ์ ผู้วิจัยจะได้กล่าวถึงสาระสำคัญเกี่ยวกับ

การตั้งครรภ์ และการเปลี่ยนแปลงในระยะตั้งครรภ์

บทบาทการเป็นมารดาของหญิงตั้งครรภ์

มิโนทัศน์ของความผูกพันระหว่างมารดาและทารกในครรภ์

ปัจจัยคัดสรรที่มีอิทธิพลต่อความผูกพันระหว่างมารดาและทารกในครรภ์

การตั้งครรภ์และการเปลี่ยนแปลงในระยะตั้งครรภ์

การตั้งครรภ์เป็นปรากฏการณ์ตามธรรมชาติก่อให้เกิดการเปลี่ยนแปลงทั้งทางด้านร่างกายจิตใจ และสังคมของผู้หญิงทุกคน (Richardson 1981: 159-160) ซึ่งถือว่าเป็นภาวะวิกฤตที่เกิดขึ้นตามขั้นตอนพัฒนาการของชีวิต (Developmental Crisis) เช่นเดียวกับ นอร์เบค และวิลเลียม (Norbeck 1970; William 1983: 293) ได้กล่าวว่าการตั้งครรภ์เป็นความเครียดของพัฒนาการของภาวะของผู้หญิง ซึ่งจะมีผลกระทบต่อ สุขภาพจิตของหญิงตั้งครรภ์ มากน้อยแตกต่างกัน การเปลี่ยนแปลงที่สำคัญในระยะตั้งครรภ์ ได้แก่ การเปลี่ยนแปลงทางด้านกายวิภาค สรีระวิทยา การเปลี่ยนแปลงทางด้านอารมณ์ สังคม และด้านพัฒนาการของหญิงตั้งครรภ์ ซึ่งการเปลี่ยนแปลงของหญิงตั้งครรภ์แบ่งออกได้เป็น 3 ระยะดังต่อไปนี้

ระยะไตรมาสหนึ่งของการตั้งครรภ์ (First Trimester) การเปลี่ยนแปลงจะเกิดขึ้นในระยะแรกคือ นับตั้งแต่อายุครรภ์ได้ประมาณ 8 สัปดาห์ อาการเปลี่ยนแปลงที่บ่งบอกคือ เต้านมคัดตึง แน่นท้อง ปัสสาวะบ่อย คลื่นไส้อาเจียน และอาจมีอาการอ่อนเพลีย ทางด้าน

อารมณ์ในระยะนี้จะเปลี่ยนแปลง และอ่อนไหวต่อสิ่งแวดล้อมได้ง่าย (Caplan 1961:73-74) ทั้งนี้ขึ้นอยู่กับองค์ประกอบที่ซับซ้อนซึ่งมีอิทธิพลต่ออารมณ์ของหญิงตั้งครรภ์แต่ละคน และทำให้เกิดการแสดงพฤติกรรมต่าง ๆ เช่น มีความวิตกกังวลเพิ่มขึ้น คลื่นไส้ อาเจียน ท้องเสีย ท้องผูก นอนไม่หลับ หรือรับประทานอาหารมากกว่าปกติ จากการศึกษาของโบกส์ (Biggs 1976: 19-21) พบว่าหญิงที่มีปัญหาทางด้านจิตใจจะมีอาการคลื่นไส้ อาเจียนสูงกว่ากลุ่มที่ไม่มีปัญหา และช่วงนี้มักจะเกิดความรู้สึกสับสนเกี่ยวกับการตั้งครรภ์และความต้องการบุตร จากการศึกษาของ แคนแลนและดันบาร์ (Caplan and Dunbar Quoted, in Littlefield 1973:395-396) พบว่าร้อยละ 80 ของหญิงตั้งครรภ์ในระยะแรกของการตั้งครรภ์จะเกิดความรู้สึกสองฝักสองฝ่าย คือ ดีใจ และเสียใจในเวลาเดียวกันทันทีที่ทราบว่าตั้งครรภ์ ทั้งนี้เนื่องมาจากการตั้งครรภ์ทำให้ผู้หญิงเกิดความรู้สึกว่าได้รับความพึงพอใจ และมีความสุขเสียในเวลาเดียวกัน ในระยะนี้ หญิงตั้งครรภ์ต้องการความช่วยเหลือ หรือต้องการผู้ที่ให้กำลังใจถ้าขาดการช่วยเหลือ จะทำให้เกิดความรู้สึกผิดจากการที่มีความรู้สึกกำกวม ไม่ต้องการบุตร ซึ่งจะส่งผลกระทบต่อสุขภาพจิต ของหญิงมีครรภ์และทำให้เกิดการเปลี่ยนแปลงทางด้านอารมณ์มากขึ้น โดยเฉพาะในรายที่ไม่ได้มีการวางแผนการตั้งครรภ์ไว้ล่วงหน้า หรือในรายที่มีปัญหาทางด้านครอบครัว และเศรษฐกิจ (Jensen, Benson and Bobak 1981 : 705)

ระยะไตรมาสที่สองของการตั้งครรภ์ (Second Trimester) ในระยะนี้อารมณ์ คลื่นไส้ อาเจียน และความไม่สบายต่าง ๆ จะลดน้อยลงหรือหมดไป หญิงตั้งครรภ์จะรู้สึกสบายขึ้น และมีการเปลี่ยนแปลงรูปร่างมากยิ่งขึ้น พบว่าขนาดหน้าท้องขยายใหญ่ น้ำหนักตัวเพิ่มมากขึ้น ทารกในครรภ์เจริญเติบโตอย่างรวดเร็ว อารมณ์เริ่มจะคงที่เพราะปรับตัวต่อสถานการณ์ที่เปลี่ยนแปลงมากขึ้น มีการยอมรับความเป็นจริงต่อการตั้งครรภ์ ความรู้สึกต่อการตั้งครรภ์จะดีขึ้น เมื่อทารกในครรภ์เคลื่อนไหว ซึ่งจะเริ่มมีการเคลื่อนไหวเมื่ออายุครรภ์ได้ประมาณ 20 สัปดาห์ หญิงตั้งครรภ์จะมีความรู้สึกว่าการเคลื่อนไหวของทารกเป็นอีกบุคคลหนึ่งที่แตกต่างกันไปจากตนเองและจะเริ่มมีจินตนาการเกี่ยวกับเพศ รูปร่าง และลักษณะต่างๆ ไปของทารก ตลอดจนการเป็นมารดา (Olds, et al. 1984:203 ; Lambert 1973:330 ; William 1983:273) ในระยะนี้หญิงตั้งครรภ์จะมีความรู้สึกรักตัวเอง (Narcissistic) และสนใจเกี่ยวกับความต้องการของตนเองและการเจริญเติบโตของทารกในครรภ์ (Reeder and Martin 1978 : 303) รวมทั้ง

การเตรียมตัวในการคลอดและการเป็นมารดา ดังนั้นในระยะนี้หญิงตั้งครรภ์จะหมกมุ่นอยู่กับตัวเอง และต้องการให้ผู้อื่นมาสนใจตนเองด้วย

ระยะไตรมาสที่สามของการตั้งครรภ์ (Third Trimester) ภาพลักษณ์ของหญิงตั้งครรภ์จะเปลี่ยนไปอย่างมาก เนื่องจากเป็นระยะสุดท้ายของการตั้งครรภ์ ร่างกายจะมีการเปลี่ยนแปลงมากขึ้น เนื่องจากทารกในครรภ์เจริญเกือบเต็มที่ทารกจะเคลื่อนไหวเร็วและแรงขึ้น ระยะนี้หญิงตั้งครรภ์จะมีความวิตกกังวลต่อความปลอดภัยของทั้งของตนเองและทารกในครรภ์ (Olds, et al. 1984:203) รูบิน (Rubin 1976:229) กล่าวว่าระยะสามเดือนสุดท้ายของการตั้งครรภ์ หญิงตั้งครรภ์ จะมีความรู้สึกถูกปฏิเสธ และสูญเสีย หรือได้รับการดูถูกจากบุคคลอื่น นอกจากนี้แล้วหญิงตั้งครรภ์อาจจะเกิดความรู้สึกอับอาย ไม่ชอบร่างกายของตนเองที่เปลี่ยนไปและมีความรู้สึกในทางลบต่อภาพลักษณ์ของตนเองได้ ในระยะเดือนสุดท้ายหญิงตั้งครรภ์จะกลับไม่มีความสัมพันธ์กับสมาชิกในครอบครัวและกลุ่มเพื่อน ใหม่และมีการเตรียมตัวให้พร้อมต่อการเป็นมารดา ริชาร์ดสันและแคปแลน (Richardson and Kaplan, Quoted in princeton, et al. 1973:329) เชื่อว่าการเปลี่ยนแปลงที่กล่าวมาทั้งหมดนี้จะมีผลทำให้หญิงตั้งครรภ์เกิดอารมณ์แปรปรวน และนอกจากนี้การเปลี่ยนแปลงทางด้านภาพลักษณ์ ก็ทำให้เกิดการเปลี่ยนแปลงทางด้านอารมณ์ด้วยเช่นกัน เนื่องจากการเปลี่ยนแปลงด้านกายวิภาคและสรีรวิทยาของตั้งครรภ์ ทำให้หญิงตั้งครรภ์รับรู้ถึงสภาพรูปร่างของตนเองที่เปลี่ยนไปจากเดิม ทำให้เกิดการเปลี่ยนแปลงทางด้านภาพลักษณ์ มัวร์ (Moore 1978 : 18) ได้ให้ความหมายของภาพลักษณ์ว่าเป็นภาพที่บุคคลมองภาพของตนเองที่ปรากฏขึ้นในใจและเป็นผลรวมของอารมณ์ และบุคลิกภาพของแต่ละบุคคล ซึ่งได้รับอิทธิพลมาจากสิ่งแวดล้อม สังคมและวัฒนธรรมของบุคคลนั้น สำหรับในหญิงตั้งครรภ์ที่มีความวิตกกังวลต่อภาพลักษณ์ของตนเองไปในทางลบจะมีผลต่อการยอมรับบุตรและการเลี้ยงดูบุตรในเวลาต่อมา

ทางด้านอารมณ์ หรือสุขภาพจิตของมารดาที่เปลี่ยนไปจะมีผลต่อการก่อกำเนิดทารกด้วยเช่นกัน โยเกปกติแล้วทารกจะได้รับการกระตุ้นทางผิวหนังโดยธรรมชาติตั้งแต่อยู่ในครรภ์จนกระทั่งคลอด ทารกในครรภ์จะถูกกระตุ้นโดยน้ำคร่ำที่ล้อมรอบตัว และจากแรงดันเป็นจังหวะของหัวใจมารดาอยู่ตลอดเวลา เมื่อคลอด การหดตัวของมดลูกจะกระตุ้นผิวหนังของทารก ซึ่งมีผลต่อการไปกระตุ้นสัญญาณชีพ (Vital Signs) ให้ทำหน้าที่ และทารกสามารถมีชีวิตอยู่รอดนอกครรภ์มารดาได้

(Jay 1982:203; Mc Crokle 1974:125) นอกจากนี้ ทารกในครรภ์ยังได้รับการกระตุ้นอย่างสม่ำเสมอ จากเสียงพูดคุย เสียงเพลงที่มารดาร้อง และฟัง รวมทั้งระบวย่อยอาหารของมารดา ทารกสามารถแยกเสียงสูง ต่ำ และเข้าใจความรู้สึก อารมณ์ของเสียงที่ได้ยินแตกต่างกัน (สอองค์ มลิกุล 2528 : 64) อารมณ์ของมารดาเป็นปัจจัยหนึ่งที่มีส่วนกระตุ้นให้ทารกเกิดการตอบสนองทางสรีรวิทยาและมีผลต่อพัฒนาการของทารกในครรภ์ เลิร์ช (Lerch 1974:268-273) ได้ศึกษาความเครียดของมารดาที่มีผลต่อทารกในครรภ์ คือความเครียดทางอารมณ์ จะทำให้สมองส่วนหน้าหลังฮอว์โมเนอริโคโรติโคโทรปิก (Adrenocorticotropic Hormone) เพิ่มขึ้น และฮอว์โมเนอริโคโรติโคโรติโคโทรปิกจะกระตุ้นต่อมหมวกไตส่วนคอร์เท็กซ์ (Adrenal Cortex) ให้มีการหลั่งฮอว์โมเนอริโคโรติโคโรน (Cortisone Hormone) มากขึ้น ซึ่งฮอว์โมเนอริโคโรนนี้จะถ่ายทอดไปสู่ทารกผ่านทางรก และทำหน้าที่ในการเผาผลาญอาหาร คือมีการนำสารอาหารไปใช้เป็นพลังงานเพื่อการทำงาน ของร่างกายมากกว่าการนำสารอาหารไปใช้เป็นพลังงานเพื่อการเสริมสร้างร่างกาย ซึ่งจะเป็นสาเหตุกระทบกระเทือนต่อพัฒนาการของทารกในครรภ์ได้ ส่วนซาเมอโรฟ และเคลเลย์ (Sameroff and Kelley, Quoted in Thomas and Chesa 1977:164-173) ได้ศึกษาความสัมพันธ์ระหว่างลักษณะพื้นฐานทางอารมณ์กับสุขภาพจิตของมารดาในขณะตั้งครรภ์ โดยแบ่งมารดา ออกเป็น 2 กลุ่ม คือ กลุ่มสุขภาพจิตดี และกลุ่มสุขภาพจิตไม่ดี ผลจากการศึกษาพบว่าทารกที่ มารดามีสุขภาพจิตไม่ดีจะมีลักษณะพื้นฐานทางอารมณ์คือปรับตัวยาก ตอบสนองต่อสิ่งกระตุ้นรุนแรง และมีอารมณ์ร้ายแรงสับสนมากกว่าทารกที่มารดามีสุขภาพจิตดี ซึ่งซาเมอโรฟ และ เคลเลย์ ได้ให้ข้อคิดเห็นว่ากลไกที่เป็นไปได้ 4 ประการที่สุขภาพจิตของมารดาส่งผลต่อลักษณะพื้นฐานทาง อารมณ์ของทารกคือ

1. ความวิตกกังวลของมารดาในขณะตั้งครรภ์ อาจทำให้เกิดการเปลี่ยนแปลงทางเคมี ซึ่งอาจมีผลกระทบต่อทารกในครรภ์ได้โดยตรง
2. ความวิตกกังวลของมารดาในขณะตั้งครรภ์อาจมีผลต่อกระบวนการคลอด
3. ความวิตกกังวลของมารดาในขณะตั้งครรภ์อาจจะดำเนินต่อไปถึงระยะหลังคลอด ซึ่งจะมีผลกระทบต่อ การสร้างความผูกพันกับบุตรได้
4. องค์ประกอบที่ไม่สามารถวัดได้

ส่วนวันเพ็ญ บุญประกอบ (2525:450) ได้กล่าวว่าการที่เด็กแต่ละคนมีลักษณะทางอารมณ์ที่แตกต่างกันตั้งแต่เริ่มแรกอาจมีสาเหตุประการหนึ่งมาจากลักษณะอารมณ์และจิตใจของมารดาในขณะตั้งครรภ์ มารดาที่มีความเครียด ความวิตกกังวล ความเศร้า จิตใจไม่สบาย จะมีผลต่อการก่อกำเนิดและภายหลังคลอด บุตรที่เกิดจากมารดาที่มีอารมณ์เช่นนี้ มักจะเลี้ยงยาก และมีพฤติกรรมที่ผิดไปจากปกติ ซึ่งเชื่อกันว่า เมื่อมารดามีความเครียดจะทำให้เกิดการเปลี่ยนแปลงทางเคมีของร่างกายและมีผลทำให้เกิดการเปลี่ยนแปลงในทารกด้วย ซึ่งสอดคล้องกับงานวิจัยของ ซอนแทกและคณะ (Sontag, et al., Quoted in Ferreina 1969:135) ที่อธิบายว่าการเคลื่อนไหวที่มีผิดปกติของทารกในครรภ์มักจะสัมพันธ์กับอารมณ์เครียดของมารดาและมีแนวโน้มที่จะร้องกวนภายหลังคลอด ไม่ยอมรับประทานอาหารและถ่ายเหลวเป็นต้น

จากที่กล่าวมาแล้วทั้งหมดพอสรุปได้ว่า การตั้งครรภ์ก่อให้เกิดการเปลี่ยนแปลงทั้งทางด้านร่างกาย จิตใจ อารมณ์และสังคมของผู้หญิงทุกคน หญิงตั้งครรภ์จำเป็นต้องเตรียมตัวให้พร้อมที่จะไปสู่บทบาทการเป็นมารดา คือเตรียมตัวให้พร้อมที่จะรับผิดชอบในเรื่องใหม่ที่ยังไม่เคยมีประสบการณ์ เรียนรู้การสร้างสัมพันธ์ภาพใหม่ เพื่อที่จะสามารถก้าวไปสู่ความเป็นมารดาที่ดีและสามารถตอบสนองความต้องการของทารกตั้งแต่ออยู่ในครรภ์จนกระทั่งคลอดได้

บทบาทการเป็นมารดาของหญิงตั้งครรภ์

ถึงแม้ว่าการตั้งครรภ์จะเป็นสิ่งที่เป็นไปตามธรรมชาติของผู้หญิงก็ตาม แต่ก็จัดได้ว่าเป็นระยะที่มีความสำคัญและเสี่ยงต่อภาวะวิกฤต (Richardson 1981:159-160) ดังนั้นหญิงตั้งครรภ์ควรจะต้องเตรียมตัวเพื่อรับบทบาทใหม่คือบทบาทของการเป็นมารดาซึ่งเป็นบทบาทที่หนักหน่วงและความรับผิดชอบสูง เพราะเนื่องจากในระยะตั้งครรภ์จะมีการเปลี่ยนแปลงทั้งทางด้านร่างกาย จิตใจ และสังคม ของหญิงตั้งครรภ์แล้ว บทบาทของการเป็นมารดาก็จะค่อย ๆ พัฒนาขึ้นตามลำดับ

ในเรื่องบทบาทของการเป็นมารดาได้มีผู้กล่าวไว้หลายทัศนะดังต่อไปนี้

คลอส (Klaus 1976:39) ได้กล่าวถึงบทบาทการเป็นมารดาในระยะตั้งครรภ์และหลังคลอดว่าในระยะตั้งครรภ์มารดาจะต้องมีการติดตามผลการตั้งครรภ์ มีการยอมรับการตั้งครรภ์

รับรู้การเคลื่อนไหวของทารกและประการสุดท้ายจะต้องยอมรับว่ามีทารกในครรภ์บุคคลหนึ่ง
ภายหลังคลอด มารดาจะต้องยอมรับว่าทารกคลอด มีการมองดู สัมผัสและให้การเลี้ยงดูทารกที่
คลอดออกมา

ดุษท์, ไบริง, แคนแลน, แทนเนอร์ และรูบิน (Deutsch, Bibring, Caplan, Tanner and Rubin, Quoted in Ziegel and Cranley 1984:321-322) ได้กล่าวถึงพัฒนาการ
ที่หญิงตั้งครรภ์พึงต้องการเพื่อให้สำเร็จตลอดระยะเวลาของการตั้งครรภ์ ซึ่งพอจะสรุปได้ดังนี้

พัฒนาการขั้นที่ 1 มีการยอมรับการตั้งครรภ์ว่าเป็นการพึ่งพาอาศัยกันกับทารกในระยะแรก
และในเวลาต่อมา มีการยอมรับว่าทารกเป็นอีกบุคคลหนึ่งที่แยกไปจากตนเอง โดยการเตรียมตัว
เพื่อที่จะคลอดบุตรต่อไป

พัฒนาการขั้นที่ 2 ทำให้บุคคลสำคัญของหญิงตั้งครรภ์ยอมรับต่อการเกิดของทารก

พัฒนาการขั้นที่ 3 แสวงหาหนทางปลอดภัยในการตั้งครรภ์ การเจ็บครรภ์ และการคลอด
แก่ตนเองและบุตร

พัฒนาการขั้นที่ 4 การปฏิบัติตามบทบาทของการเป็นมารดา

ส่วน ดีโบราห์ (Deborah 1982:17-36) กล่าวถึงงานพัฒนาการของหญิงตั้งครรภ์ไว้ 4
ประการคือ

1. พัฒนาอารมณ์ผูกพันรักใคร่กับบุตรในครรภ์
2. ยอมรับความเป็นบุคคลของบุตรในครรภ์ว่าเป็นอีกคนหนึ่งที่ยกไปจากตนเอง
3. ยอมรับและปลื้มใจตัวเองออกจากความสัมพันธ์ที่ยึดติดกับมารดา
4. ต้องพึ่งพาตนเองได้

พัฒนาการของหญิงตั้งครรภ์ดังที่กล่าวมาแล้วจะเห็นว่า เป็นหน้าที่ของหญิงตั้งครรภ์ควรปฏิบัติ
ให้ครอบคลุมทั้งทารกในครรภ์ บุคคลสำคัญของหญิงตั้งครรภ์และตัวหญิงตั้งครรภ์เอง การที่หญิงตั้งครรภ์
จะเป็นมารดาที่สมบูรณ์ได้นั้น จะต้องทำภารกิจต่าง ๆ ตามขั้นตอนในระยะตั้งครรภ์ที่เรียกว่าพัฒนาการ
ของการตั้งครรภ์ (Tasks of pregnancy) ถ้ามีเหตุขัดข้องหรือไม่สามารถกระทำพัฒนาการใดพัฒนาการ
หนึ่งให้สำเร็จลุล่วงไปได้ ก็จะทำให้พัฒนาการขั้นต่อไปหยุดชะงักตามไปด้วย แต่ถ้าสำเร็จก็จะนำ

ไปสู่ความเป็นสุข และนำไปสู่ความสำเร็จในอนาคตขั้นต่อไป ซึ่งความสำเร็จในการเผชิญต่อภาระกิจต่าง ๆ ในระยะตั้งครรภ์จะสะท้อนให้เห็นถึงสุขภาพจิตของหญิงตั้งครรภ์เอง

สำหรับในเรื่องของการสร้างและพัฒนาความผูกพันต่อทารกในครรภ์นั้นจะเห็นได้ว่าเป็นส่วนหนึ่งของพัฒนาจิตในระยะตั้งครรภ์ เนื่องจากมีท้าววิจัยหลายท่านได้สนับสนุนความเชื่อในทฤษฎีของความผูกพันระหว่างมารดาและทารกว่า เริ่มมีมาตั้งแต่ระยะตั้งครรภ์ รวมทั้งเห็น้องกันว่าความผูกพันระหว่างมารดาและทารกในครรภ์เป็นสิ่งจำเป็นและเป็นพื้นฐานที่สำคัญในการที่จะช่วยให้หญิงตั้งครรภ์สามารถกระทำพัฒนาจิตให้ผ่านพ้นไปด้วยดีทุกขั้นตอน (Kemp and Page 1987:197-203) นอกจากนี้แล้วการปรับตัวของหญิงตั้งครรภ์ต่อบทบาทใหม่ในฐานะมารดาจะดีมากขึ้นเพียงใดก็ขึ้นอยู่กับความรู้สึกนึกคิดของมารดาในระยะก่อนคลอดด้วยเช่นกัน เพราะจะเป็นแรงผลักดันให้มารดาเกิดความคาดหวัง และยอมรับตนเองตามบทบาทใหม่ สำหรับหญิงตั้งครรภ์ที่ไม่สามารถรับรู้ต่อการตั้งครรภ์มักจะเกิดความรู้สึกคับข้องใจ เกิดความล้มเหลวในการปรับตัวตามบทบาทใหม่ มีผลทำให้ไม่สามารถสร้างความผูกพันกับทารกในระยะหลังคลอดได้ (Cropley 1974:14-15) เมอร์เซอร์ (Mercer 1981:73-77) กล่าวว่าทารกที่หญิงตั้งครรภ์ จำนวนไม่น้อยไม่สามารถปฏิบัติตามบทบาทของการเป็นมารดาได้เนื่องมาจากมีสาเหตุหลายประการที่ขัดขวางมารดาไม่ให้เกิดการรับรู้ต่อบทบาทได้อย่างเหมาะสม เช่น เจตคติและความเชื่อของหญิงตั้งครรภ์ วุฒิกวาระ ฐานะทางเศรษฐกิจ อิทธิพลของสิ่งแวดล้อม ความรู้สึกเกี่ยวกับความเป็นแม่เชิงหรือชาย และการได้รับคำแนะนำและเตรียมตัวตั้งแต่ในระยะตั้งครรภ์ เป็นต้น (Jensen 1981:213-214; Kenner 1960:192, Moore 1978:200-201) เมื่อหญิงตั้งครรภ์ได้รับผลกระทบจากสาเหตุดังกล่าวจะทำให้เกิดความวิตกกังวล เกิดความรู้สึกไม่แน่ใจ ไม่กล้าคาดหวังต่อทารกในครรภ์ ทำให้การรับรู้ต่อบทบาทการเป็นมารดาเป็นไปได้ยากและจะส่งผลต่อไปถึงความผูกพันระหว่างมารดาและทารกในครรภ์ รวมทั้งบุคคลอื่น ๆ ในสังคมของหญิงตั้งครรภ์อีกด้วย

บทบาทของมารดาจึงกล่าวได้ว่าเป็นบทบาทหนึ่งที่สำคัญและมีความเกี่ยวข้องกับความผูกพันระหว่างมารดาและทารกตั้งแต่อยู่ในระยะตั้งครรภ์จนกระทั่งคลอด พฤติกรรมการเป็นมารดาในมนุษย์นี้เกิดจากสัญชาตญาณร่วมกับการเรียนรู้ โดยเริ่มตั้งแต่ในระยะตั้งครรภ์ หญิงตั้งครรภ์จะเกิดความคิดฝันและคาดหวังต่อทารกในครรภ์ทุกครั้งที่มีการคิด ซึ่งจะเกิดขึ้นภายหลังการตั้งครรภ์ 20 สัปดาห์ขึ้นไป

ปฏิกิริยาตอบสนองของหญิงตั้งครรภ์ต่อการดีของทารกถือได้ว่าเป็นบทบาทสำคัญในการสร้างความผูกพันต่อทารกในครรภ์ และอาจกล่าวได้ว่าความผูกพันของมารดาต่อทารกในครรภ์นั้นเป็นกระบวนการของความรักเป็นสายใยที่จะเชื่อมโยงความสัมพันธ์ระหว่างมารดาและทารกที่ละเอียดละน้อย ตั้งแต่ระยะตั้งครรภ์ ระยะคลอด และสืบเนื่องถาวรตลอดไปจนถึงระยะหลังคลอด (Klaus 1976 : 39)

มโนทัศน์ของความผูกพันระหว่างมารดาและทารกในครรภ์ (Maternal-Fetal Attachment)

ความผูกพันหรือสัมพันธภาพ (Attachment) ได้นำมาใช้เป็นครั้งแรกในงานเขียนของจอห์น โบลว์บี (John Bowlby) เรื่องธรรมชาติของเด็กที่ผูกพันอยู่กับมารดา (The Nature of a Child Tie to His Mother) เมื่อ ค.ศ. 1958 ทฤษฎีความผูกพันตามแนวคิดของโบลว์บีนี้เข้ายึดการผสมผสานหลักการที่สำคัญทางด้านสรีรวิทยา และจิตวิทยา (Bowlby 1981:38) โดยอธิบายว่าถ้ามีการพลัดพรากทารกจากมารดาจะก่อให้เกิดผลเสียทางด้านจิตใจต่อทารกเป็นอย่างมาก ในแนวคิดของโบลว์บีนี้ถือว่า ความผูกพันของมารดามีอิทธิพลต่อพัฒนาการของทารกในขวบปีแรกของชีวิต และเป็นพื้นฐานสำคัญในการสร้างความสัมพันธ์ระหว่างมารดาและทารกไปเวลาต่อมา (Weitgman and Cook 1986 : 96 ; Riesch and Munns 1984 : 271)

งานวิจัยในระยะแรก ๆ เกี่ยวกับความผูกพันส่วนใหญ่จะมุ่งเน้นไปที่เด็กและทารกที่เนิ่นมากที่สุดในสถานเลี้ยงเด็กกำพร้าหรือเด็กพลัดพรากจากมารดา ซึ่งพบว่ามีอุบัติการณ์ของการทางด้านร่างกายและสติปัญญาล่าช้า มีพฤติกรรมซึมเศร้า และเป็นโรคขาดอาหาร โบลว์บี (Bowlby, Quoted in Weitgman and Cook 1986 : 96) ได้ศึกษาเด็กที่มีพฤติกรรมเกเร เหลวไหล จำนวน 44 คน และพบว่าเด็กเหล่านี้ทั้งหมดเป็นเด็กที่มาจากการถูกแยกจากบิดามารดา มาตั้งแต่อายุน้อย ส่วนพรอยด์และแดนนี่ (Freud and Dann, Quoted in Weitgman and Cook 1986:96) ได้สำรวจเด็กที่พลัดพรากจากมารดาในระหว่างสงครามโลกครั้งที่ 2 พบว่าเด็กเหล่านี้มีปฏิกิริยาที่แสดงออกถึงความยุ่งยาก ลำบากใจ และเป็นปัญหาอันเกิดมาจากการพลัดพราก

จากการศึกษาเกี่ยวกับความผูกพันในระยะแรกจึงได้นำไปสู่การศึกษาที่กว้างขวาง และแพร่หลายในอีกมิติหนึ่ง ซึ่งแตกต่างไปจากของโบลว์บี เมื่อตอนต้น ค.ศ. 1970 คือมีการนำเอาหลักการทางพฤติกรรมศาสตร์ (Ethology) มาอธิบายถึงความผูกพันระหว่างมารดาและการกอดภายในห้องปฏิบัติการและมีการควบคุมการทดลอง โดยคลอสและเคนเนล (Klaus and Kennel) ซึ่งได้อาศัยแนวคิดจากเรื่องระยะวิกฤตภายหลังคลอด (Critical period) ว่าเป็นระยะสำคัญของการมีปฏิสัมพันธ์ระหว่างแม่และลูกของสัตว์ ซึ่งมีความจำเป็นสำหรับการพัฒนาการของพฤติกรรม การเป็นแม่ของสัตว์ในเวลาต่อมา (Nelson 1985 :34) คลอสและเคนเนลทำการสังเกต และทดลองคุณูปการการเป็นแม่ของสัตว์ภายหลังคลอดทันที วิธีการคือแยกแม่และลูกของสัตว์ทดลอง เช่น แนะ แกะ และหนู ออกจากกันภายในชั่วโมงแรกหลังคลอด จะพบว่าแม่สัตว์ปฏิเสธและสนใจลูกในเวลาต่อมา ดังนั้นคลอสและเคนเนลจึงตั้งสมมุติฐานว่าปฏิสัมพันธ์ระหว่างมารดาและการกอดในมนุษย์นั้นจำเป็นต้องเริ่มเกิดขึ้นในช่วงระยะเวลาวิกฤตเช่นกัน เพราะถ้ามีการแยกออกจากกันในระยะนี้ จะทำให้พัฒนาการความผูกพันล่าช้าหรือผิดปกติไปเช่นเดียวกับในสัตว์ทดลอง (Nelson 1985:34) สำหรับในมนุษย์นั้นถือว่าระยะหลังคลอดทันทีเป็นระยะที่ไว (Sensitive period) ต่อการสร้างความผูกพันระหว่างมารดาและการกอด และได้สรุปข้อสันนิษฐานไว้ 2 ประเด็นคือ

1. พฤติกรรมการเป็นมารดาในมนุษย์จะมีความคล้ายคลึงกับสัตว์ที่เลี้ยงลูกด้วยนม
2. ถึงแม้ว่ามนุษย์และสัตว์จะมีพฤติกรรมการเป็นมารดาที่คล้ายคลึงกัน แต่จะมีช่วงเวลาที่สำคัญในการสร้างความผูกพันต่อบุตรที่แตกต่างกัน เพราะมนุษย์มีช่วงระยะเวลาสำคัญได้หลายช่วงของชีวิต

ทูลแมน (Tulman 1981:8) ได้สรุปถึงผลการศึกษาของคลอสและเคนเนลว่าช่วงเวลาสำคัญในการสร้างความผูกพันระหว่างมารดาและการกอดที่ขาดช่วง ก็จะทำให้เกิดความล้มเหลวในการสร้างความผูกพันระหว่างมารดาและการกอดภายหลังคลอด และจะมีผลกระทบต่อพัฒนาการทางด้านร่างกายและจิตใจของทารกในระยะต่อไปด้วย

การทดลองในสัตว์ภายใต้การควบคุมการทดลองในห้องปฏิบัติการที่ทดสอบความผูกพันระหว่างแม่และลูกสัตว์ที่มีชื่อเสียงอีกอันหนึ่งคือ การศึกษาของฮาร์โลว์ (Harlow, Quoted in Weitgman and Cook 1986:96) โดยการแยกลูกลิงออกจากแม่ลิง และสร้างสถานการณ์จำลอง

ขึ้นมาเพื่อทดสอบปฏิริยาที่ เกิดจากการถูกแยกออกจากกันภายหลังคลอด จะพบว่าทั้งแม่ลิงและลูกลิงต่างมีปฏิริยาที่ เกิดจากการถูกแยก เช่น แม่ไม่สนใจลูก และลูกก็ได้รับผลกระทบต่อการทางด้านอารมณ์และสังคมด้วย

จากการศึกษาของคลอสและเคนเนลรวมทั้งนักพฤติกรรมศาสตร์ (Ethologist) หลายคนมุ่งสนใจและให้ความสำคัญต่อความผูกพันระหว่างมารดาและการกนภายหลังคลอดกันเป็นส่วนใหญ่ โดยเฉพาะในช่วงชั่วโมงแรกหลังคลอดนั้นถือว่าเป็นระยะที่มารดามีความรู้สึกไวต่อการสร้างความผูกพันต่อการที่จะเป็นไปในทางบวกหรือทางลบตลอดจนอิทธิพลของความผูกพันของมารดาที่มีต่อการพัฒนาทางด้านร่างกาย จิตใจ และสังคมของทารก (Litchfield 1983:65) การศึกษาถึงความผูกพันระหว่างมารดาและทารกในเวลาต่อมาได้เริ่มมีการศึกษาเกี่ยวกับความผูกพันระหว่างมารดาและทารกว่าเป็นกระบวนการที่มีมาตั้งแต่ระยะก่อนคลอดแล้ว โดยอาศัยพื้นฐานทฤษฎีทางด้านสารสังเกตทางจิตวิเคราะห์ (psychoanalytic observations) ซึ่งดุษท์ (Deutsch, Quoted in Griffin 1988:269) ได้เป็นผู้เริ่มให้ข้อเสนอแนะว่า ความผูกพันระหว่างมารดาและทารกในครรภ์จะเริ่มต้นมาจากการรักตนเอง (Narcissistic Love) แล้วจะค่อย ๆ เปลี่ยนไปรักทารกในครรภ์เนื่องจากการยอมรับว่าเป็นอีกบุคคลหนึ่งที่ยกไปจากตนเอง ส่วน ลีเฟอร์ (Leifer, Quoted in Griffin 1988:269) ได้กล่าวว่า การพัฒนาความผูกพันระหว่างมารดาและทารกในครรภ์นี้เป็นลักษณะทางด้านจิตใจของหญิงตั้งครรภ์ที่สำคัญมากอันหนึ่ง โดยชี้ให้เห็นถึงพฤติกรรมที่แสดงออกถึงความผูกพันระหว่างมารดาและทารกในครรภ์ ได้แก่ การพูดคุยกับทารก เรียกชื่อทารกด้วยชื่อเล่นที่ฟังให้ และรับประทานอาหารเพื่อให้ทารกในครรภ์ได้รับสารอาหารที่มีประโยชน์ เป็นต้น และนอกจากนี้ยังมีรูบิน (Rubin) และครันเลย์ (Cranley) ได้ทำการศึกษาเกี่ยวกับความผูกพันระหว่างมารดาและทารกในระยะตั้งครรภ์ และถือได้ว่าบุคคลที่กล่าวมานี้เป็นผู้ริเริ่มบุกเบิกการศึกษาความผูกพันระหว่างมารดาและทารกในระยะตั้งครรภ์ (Prenatal Attachment) ตลอดจนถึงปัจจัยต่าง ๆ ที่มีอิทธิพลต่อความผูกพันระหว่างมารดาและทารกในครรภ์ (Koniak 1988 : 269)

ความหมายของความผูกพันระหว่างมารดาและทารกในครรภ์

โบลวีย์ (Bowlby) เป็นผู้เริ่มใช้คำว่าความผูกพันระหว่างมารดาและทารก (Jenkins and Westhus 1981:114) โดยได้ให้ความหมายตามแนวคิดของการสูญเสีย (Loss) ว่าความผูกพันเป็นอารมณ์รักใคร่ที่บุคคลหนึ่งมีต่ออีกบุคคลหนึ่ง ถ้าเกิดการสูญเสียบุคคลอื่นเป็นที่รัก ไปถึงจะเป็นสาเหตุทำให้เกิดความเศร้าโศกและมีความวิตกกังวลเกิดขึ้น ดังนั้นการคงไว้ซึ่งบุคคลที่รัก จะก่อให้เกิดความผูกพันอันดี ซึ่งเปรียบเสมือนกับแหล่งที่ให้ความมั่นคงความปลอดภัยและความพึงพอใจซึ่งกันและกัน (Klaus and Kennel 1982:2)

โรเซนทอล (Rosenthal 1973:201) ได้ให้คำจำกัดความว่า ความผูกพัน หมายถึงรูปแบบของการมีปฏิสัมพันธ์ระหว่างบุคคลสองคน ผลที่เกิดขึ้น ไม่ใช่สิ่งของแต่เป็นความรู้สึกที่ต่อกัน

เกย์ (Gay 1981:441) ได้ให้ความหมายของความผูกพันว่าเป็นกระบวนการที่เกิดขึ้นที่ละเอียดละออน้อย อย่างต่อเนื่องของบุคคลอื่นเป็นที่รักของกันและกัน และจะหลอมรวมกันเข้าเป็นองค์ประกอบของความคุ้นเคยระหว่างบุคคล

จากความหมายดังกล่าวพอสรุปได้ว่า ความผูกพันหมายถึงปฏิสัมพันธ์ที่เกิดขึ้นที่ละเอียดละออน้อยระหว่างบุคคลสองคน ซึ่งจะก่อให้เกิดผลทางด้านจิตใจ เช่นความรักใคร่ห่วงใยซึ่งกันและกันอย่างต่อเนื่องและคงทนถาวร

ในความหมายของคำว่า Maternal Attachment ถึงแม้จะมีความหมายคล้ายคลึงกับคำว่า Maternal Bonding ก็ตาม (Tulman 1981:7) แต่มีผู้ให้ข้อสังเกตถึงความแตกต่างระหว่างคำ "Attachment" และ "Bonding" ว่า Attachment ในความหมายของโบลวีย์ (Bowlby) คือ ความผูกพันของมารดาที่เริ่มเกิดขึ้นตั้งแต่เด็กยังอยู่ในวัยทารก ซึ่งเป็นวัยที่ต้องพึ่งพาผู้อื่นทุกอย่าง ดังนั้นเด็กจะแสดงพฤติกรรมเพื่อให้ได้มาซึ่งการดูแลเอาใจใส่อย่างใกล้ชิดจากมารดา เช่นการร้องไห้ การขมขื่น การจับนมมือ และการคลุกคลี (Bowlby 1969:179-180) ส่วน คลอสและเคนเนล (Klaus and Kennel) นั้นได้ใช้ทั้ง คำว่า

Attachment และ Bonding ในความหมายเดียวกัน ซึ่ง Bonding อธิบายถึงช่วงเวลาสั้น ๆ ภายหลังคลอดทันทีว่าเป็นระยะที่มารดามีความรู้สึกไวต่อการสร้างความผูกพันต่อทารก เช่น การจ้องมอง การสัมผัส และการกอดรัดบอบรัด ซึ่งเป็นปฏิสัมพันธ์ในทิศทางเดียว (one-way) ที่มารดามีต่อทารก ส่วนความผูกพันในความหมายของโบลบี (Bowlby) นั้นเป็นคำที่ใช้ในความหมายที่กว้างกว่าเพราะได้กล่าวถึงความผูกพันระหว่างมารดาและทารกว่าเป็นปฏิสัมพันธ์แบบสองทาง (Two-way) ที่เกิดขึ้นในระหว่างขวบปีแรกของชีวิต ซึ่งพฤติกรรมในการตอบสนองต่อการเลี้ยงดูของมารดา เช่น การร้องไห้ การดูดกลืน หรือการกอดรัดมารดา จะมีส่วนกระตุ้นหรือนำไปสู่การเกิดความรู้สึกรักใคร่และความรับผิดชอบของมารดาในการตอบสนองความต้องการและการเลี้ยงดูบุตรต่อไป (Litchfield 1983:66) ดังนั้นคำว่า Attachment และ Bonding จึงมีความหมายเดียวกันหรือใกล้เคียงกัน ส่วนในภาษาไทยเห็นในหลายกรณีจะพบว่าผู้ใช้คำว่า "ความผูกพัน" ในระยะตั้งครรภ์ และใช้คำว่า "สัมพันธภาพ" ในระยะหลังคลอด (กอบกุลพันธ์ เจริญวารกุล 2529:266) ด้วยเหตุผลดังกล่าวผู้วิจัยจึงเลือกใช้คำว่า "ความผูกพันระหว่างมารดาและทารกในครรภ์" ที่มี ความหมายเดียวกันกับ "สัมพันธภาพระหว่างมารดาและทารกในครรภ์"

ความผูกพันระหว่างมารดาและทารกในครรภ์ได้มีผู้ให้ความหมายไว้ดังต่อไปนี้

กิลเบิร์ตและฮาร์มอน (Grillbert and Harmon 1986:71) กล่าวว่าความผูกพันระหว่างมารดาและทารกนั้นเป็นกระบวนการที่เกิดจากปัจจัยที่สลับซับซ้อนหลายปัจจัย และมีความจำเป็นสำหรับชีวิต และต่อเนื่องจนตลอดชีวิตของบุคคลทั้งสอง

แครนลีย์ (Cranley 1981:282-284) กล่าวถึงความผูกพันระหว่างมารดาและทารกในครรภ์ว่าเป็นสิ่งสำคัญที่จะช่วยสร้างพื้นฐานทางด้านขบวนการทางสังคมของทารก โดยพฤติกรรมของมารดาที่แสดงออกจะบ่งบอกถึงความเอื้ออาทร ความรักใคร่ และมีปฏิสัมพันธ์กับทารกในครรภ์

สรุปได้ว่า ความผูกพันระหว่างมารดาและทารกในครรภ์นี้หมายถึงอารมณ์และความรู้สึกหรือพฤติกรรมของหญิงตั้งครรภ์ที่แสดงออกถึงความรักใคร่และห่วงใยต่อทารกในครรภ์ ซึ่งเป็นกระบวนการที่เกิดขึ้นทีละเล็กละน้อย คงทนถาวรและเป็นสิ่งจำเป็นสำหรับการพัฒนาการของทารก

พัฒนาการของความผูกพันระหว่างมารดาและทารกในครรภ์

ความผูกพันระหว่างมารดาและทารกในครรภ์เป็นกระบวนการที่ไม่ได้เกิดขึ้นเฉพาะในเวลาใดเวลาหนึ่ง แต่จะค่อย ๆ พัฒนาขึ้นมา เริ่มต้นเมื่อมารดามีการวางแผนเพื่อที่จะมีบุตร โดยมารดามีความคิดฝันและคาดหวังต่อทารกจากการเคลื่อนไหวของทารกในครรภ์ มีความปรารถนาที่จะได้เห็นทารกตามที่คาดหวังไว้ การตื่นของทารกในครรภ์จะเป็นสิ่งกระตุ้นให้เกิดสำคัญต่อการสร้างความผูกพันซึ่งกันและกัน กระบวนการของความผูกพัน มีพัฒนาการมาตั้งแต่ระยะตั้งครรรภ์และต่อเนื่องไปจนถึงระยะคลอด และระยะหลังคลอด (Cropley 1983:14) เช่นเดียวกับคลอสและเคนเนล (Klaus and Kennel 1982 : 9) ได้กล่าวว่าพฤติกรรมการเป็นมารดาในมนุษย์เป็นกระบวนการของความรัก ความห่วงใย ซึ่งจะเกิดขึ้นทีละเล็กละน้อย ก่อให้เกิดความผูกพันตั้งแต่ระยะตั้งครรรภ์จนถึงระยะหลังคลอด คลอสและเคนเนล ได้ชี้ถึงเหตุการณ์ที่แสดงออกถึงความผูกพันของมารดาที่มีต่อทารกไว้ดังต่อไปนี้

ระยะก่อนการตั้งครรรภ์

1. มีการวางแผนการตั้งครรรภ์

ระยะตั้งครรรภ์

2. มีการตรวจสอบ และยืนยันในการตั้งครรรภ์
3. มีการยอมรับการตั้งครรรภ์
4. มีการรับรู้การเคลื่อนไหวของทารกในครรภ์
5. ยอมรับว่าทารกในครรภ์เป็นอีกบุคคลหนึ่ง

ระยะเจ็บครรรภ์

ระยะคลอด

ระยะหลังคลอด

6. การมองเห็นทารก
7. การสัมผัสทารก
8. การให้การเลี้ยงดูทารก
9. การยอมรับว่าทารกเป็นอีกบุคคลหนึ่งที่แยกไปจากตนเอง

จะเห็นได้ว่าพัฒนาการของความผูกพันของมารดาต่อทารกในครรภ์นั้นเกิดขึ้นในระยะก่อนตั้งครรภ์ และระยะตั้งครรภ์ถึง 5 ขั้นตอน ดังกล่าวแล้ว (Moore and Galloway 1981:227-228)

คุชท์ (Deutsch, Quoted in Cranley 1981:281) ได้ให้ข้อคิดเห็นว่าความผูกพันของมารดาต่อทารกในครรภ์นั้นเกิดมาจากความรู้สึกรักตนเอง และต่อจากนั้นจะค่อย ๆ แยกความรู้สึกรักตัวเองไปที่ทารกในครรภ์ซึ่งเป็นอีกบุคคลหนึ่ง เช่นเดียวกับ แตนเนอร์ (Tanner, Quoted in Cranley 1981:281) ที่อธิบายความสัมพันธ์ของมารดาและทารกในครรภ์ที่เกิดขึ้นครั้งแรกว่าเป็นความรู้สึกรักตนเองก่อนและหลังจากนั้นจะเปลี่ยนไปรักบุตร ในฐานะที่เป็นบุคคลอีกคนหนึ่งที่ยกไปจากตนเอง ทั้งนี้เนื่องมาจากการเปลี่ยนแปลงของร่างกาย และการดิ้นของทารกในขณะตั้งครรภ์ จากการดิ้นของทารกในครรภ์ที่มากกระทบหน้าท้องของมารดาจะทำให้มารดาเกิดความรู้สึกว่า ได้สัมผัส (Touch) กับทารกในครรภ์ จากนั้นจะแปลความหมายของการสัมผัสออกมาเป็นการรับรู้ของมารดาต่อทารก ทำให้หญิงตั้งครรภ์เกิดความรู้สึกนึกคิดว่าตนผูกพันต่อทารก ซึ่งความรู้สึกนี้จะเกิดขึ้นทุกครั้งที่ตั้งครรภ์และจะมีมากยิ่งขึ้นเมื่อระยะใกล้คลอด หญิงตั้งครรภ์จะมีการเตรียมตัวต่อตำแหน่งใหม่ในฐานะมารดา เช่นความพร้อมในการเตรียมตัวสำหรับเลี้ยงดูทารกจะเป็นสิ่งสะท้อนให้เห็นถึงความรักและความผูกพันของมารดาในระยะตั้งครรภ์ (Rubin 1970 : 502-508)

ความผูกพันระหว่างมารดาและทารกในครรภ์นั้น มักจะหมายถึงพฤติกรรมของความรักใคร่และมีปฏิสัมพันธ์กับทารกในครรภ์ (Cranley 1981:282) ทั้งนี้สืบเนื่องมาจากความคิดของ ครอปเลย์และบลูม (Cropley and Bloom, Quoted in Kemp and Page 1981:197) ที่ว่าเมื่อทารกในครรภ์ดิ้น มารดาจะเกิดความรู้สึกไปในทางบวกหรือทางลบต่อการดิ้นของทารก และจากการศึกษาของเจสโซป (Jessop) รวมทั้งนักวิจัยอีกหลายท่านได้ทำการศึกษาค้นคว้าเพื่อหาข้อสนับสนุนว่า ความผูกพันระหว่างมารดาและทารกนั้น ได้เกิดขึ้นตั้งแต่ในระยะตั้งครรภ์ โดยสอนให้หญิงตั้งครรภ์ได้หัดมีปฏิสัมพันธ์ต่อทารกในครรภ์ โดยการลูบคลำและเคาะที่หน้าท้องของตนเองเบา ๆ เนื้อเป็นการสร้างความผูกพัน ให้เกิดขึ้นตั้งแต่ก่อนคลอด และถือเป็นข้อตกลงเห็นชอบร่วมกันว่าการที่มารดามีการสร้าง ความผูกพันต่อทารกในครรภ์นั้น เป็นผลมาจกสำคัญอันหนึ่งของหญิง

ตั้งครรภ์ (Kemp and page 1981 : 197) ส่วนแครนเลย์ (Cranley, Quoted in Kemp and page 1981:197) มีความเชื่อว่าพัฒนาการของความผูกพันระหว่างมารดาและทารก นั้นเป็นการหลอมรวมความเป็นอันหนึ่งอันเดียวกันระหว่างมารดาและทารก ซึ่งเป็นสิ่งสำคัญที่สุดของความสัมพันธ์ระหว่างมารดาและทารก แครนเลย์ (Cranley 1981:281-282) ได้พัฒนาเครื่องมือสำหรับวัดความผูกพันระหว่างมารดาและทารกในครรภ์ โดยแบ่งเนื้อหาออกเป็น องค์ประกอบย่อย 6 ชิ้นตอน ดังต่อไปนี้

1. การแสดงบทบาทการเป็นมารดา (Role Taking) หญิงตั้งครรภ์จะมีจินตนาการ และคิดฝันในการทำหน้าที่ของมารดาที่จะให้ความรัก ความอบอุ่นและการเลี้ยงดูบุตร เช่น การเลือกวิธีให้นมบุตร การป้อนอาหาร การอาบน้ำ การเปลี่ยนผ้าอ้อม การเทกล่อมเวลาบุตรร้องไห้ เป็นต้น
2. การยอมรับความเป็นบุคคลของทารกในครรภ์ว่าแตกต่างไปจากตนเอง (Differentiation of Self) หญิงตั้งครรภ์ที่มีความผูกพันต่อบุตร ย่อมมีการเตรียมพร้อมสำหรับการแยกไปเป็นอีกบุคคลหนึ่งของบุตร ไม่ยึดติดว่าบุตรเป็นบุคคลเดียวกับตนเอง และถือว่าบุตรเป็นสมาชิกใหม่ของครอบครัว จะมีการเตรียมตั้งชื่อไว้สำหรับบุตรไม่ว่าบุตรจะเป็นเพศหญิงหรือเพศชาย
3. การมีปฏิสัมพันธ์กับทารกในครรภ์ (Interaction to the Fetus) เป็นปฏิริยาที่หญิงตั้งครรภ์แสดงออกถึงความรักใคร่ ผูกพันต่อทารกในครรภ์ เช่น การพูดคุยกับบุตรในครรภ์ ด้วยชื่อที่ตั้งให้ ลูกคำหรือเคาะหน้าท้องเบา ๆ เวลาบุตรในครรภ์ดิ้นเพื่อที่จะได้สัมผัสกับร่างกายของบุตรและให้บุตรมีปฏิริยาโต้ตอบกลับ รวมทั้งคาดหวังที่จะให้บุตรในครรภ์ได้รับรู้หรือได้รับผลจากกิจกรรมต่าง ๆ ของหญิงตั้งครรภ์เช่นการร้องเพลง นิ่งเพลงหรือไปเที่ยวพักผ่อนหย่อนใจเพื่อให้บุตรในครรภ์ได้รับความเพลิดเพลินและมีอารมณ์ดี เป็นต้น
4. การสนใจและคาดหวังคุณลักษณะเฉพาะของทารกในครรภ์ (Attributing Characteristics and Intention to the Fetus) การมีจินตนาการหรือ ความคาดหวังต่อทารกในครรภ์นั้นเป็นการแสดงถึงการยอมรับความเป็นบุคคลของทารกในครรภ์ที่มีลักษณะตามที่หญิงตั้งครรภ์จินตนาการไว้ เช่น หน้าตา รูปร่าง บุคลิกภาพของบุตรว่าจะเหมือนใครหรือมีลักษณะอย่างไร ทั้งนี้ขึ้นอยู่กับองค์ประกอบหลายอย่างเช่น เจตคติของหญิงตั้งครรภ์ ประสบการณ์ที่ผ่านมา หรือแม้แต่การดิ้นของบุตรในครรภ์ หญิงตั้งครรภ์อาจจะแปลความหมายหรือคาดคะเนรูปร่างลักษณะ และบุคลิกภาพจากการดิ้นของบุตรในครรภ์ได้

5. การเสียสละตนเองเพื่อทารกในครรภ์ (Giving of Self) ความรักและความผูกพันของมารดาที่มีต่อบุตร เป็นสิ่งมีค่าเหนือสิ่งอื่นใด มารดาจะพยายามทุกวิถีทางที่จะปกป้องหรือดำรงรักษาไว้ซึ่งชีวิตของบุตรในครรภ์ เช่นการปฏิบัติตนทางด้านสุขภาพอนามัยของหญิงตั้งครรภ์อย่างถูกต้อง หลีกเลี่ยงกิจกรรมที่เป็นอันตรายต่อบุตรในครรภ์ทั้ง ๆ ที่เป็นสิ่งที่ตนเองชอบ และเคยปฏิบัติมาก่อน เช่นการรับประทานที่เค็มและมีประโยชน์แก่ตนเองและบุตรในครรภ์ โดยที่ไม่มีความชอบอาหารชนิดนั้นมาก่อน งดเว้นการเดินทางไกล การยกหรือแบกหามของที่หนัก และนอกจากนี้มารดาจะยอมเสียสละความสุขส่วนตัว และอดทน เพื่อบุตรในครรภ์ ไม่คิดว่าการมีบุตรเป็นการเพิ่มปัญหาหรือภาระที่หนักให้แก่ตนเอง

6. การเตรียมสิ่งของและที่พักรักษาทารก (Nesting) เช่นการเตรียมผ้าอ้อม สิ่งของเครื่องใช้ที่จำเป็นสำหรับทารกที่จะเกิดมา

แครนลีย์ (Cranley) ได้สร้างเครื่องมือซึ่งประกอบด้วยเนื้อหา 6 ชั้นตอน ดังกล่าว และได้นำไปทดลองใช้โดยการสัมภาษณ์หญิงที่มีอายุครรภ์ 35-40 สัปดาห์ จำนวน 71 คน ได้ค่าสัมประสิทธิ์ของความเที่ยงเท่ากับ 0.85 และค่าสัมประสิทธิ์ของความเที่ยง รายข้อเท่ากับ 0.52 ถึง 0.73 โดยที่แครนลีย์ ได้ตัดเอาเนื้อหาในชั้นที่ 6 คือการเตรียมของใช้และที่พักรักษาทารก (Nesting) ออกไปซึ่งด้านนี้ได้ค่าสัมประสิทธิ์ของความเที่ยงเท่ากับ 0.12 ทั้งนี้เป็นเพราะข้อคำถามจะเป็นเรื่องเกี่ยวกับการเตรียมที่พักรักษาและของใช้สำหรับเด็กอ่อนซึ่งแตกต่างไปจากอีก 5 ชั้นตอนที่ เป็นคำถามเกี่ยวกับ อารมณ์ ความรู้สึกหรือกิจกรรมที่เกี่ยวข้องกับความผูกพันรักใคร่ซึ่งไม่ใช่สิ่งของซึ่งการเตรียมสิ่งของเครื่องใช้สำหรับทารกนั้นจะมีความไวและที่จับความแตกต่างทางด้านวัฒนธรรมของหญิงตั้งครรภ์อีกด้วย กลุ่มตัวอย่างที่ใช้ในการศึกษาครั้งนี้ ได้รับการสัมภาษณ์อีกครั้งหนึ่งภายในเวลา 3 วันหลังคลอด และพบว่าคะแนนของความผูกพันระหว่างมารดาและทารกในครรภ์มีความสัมพันธ์ทางบวกกับการสนับสนุนทางสังคมและมีความสัมพันธ์ทางลบกับความเครียดตามการรับรู้ของมารดา คือการสนับสนุนทางสังคมมีส่วนช่วยเสริมสร้างความผูกพันระหว่างมารดาและทารกในครรภ์ ส่วนความเครียดจะเป็นปัจจัยขัดขวางพัฒนาการของความผูกพันระหว่างมารดาและทารกในครรภ์ ซึ่งการศึกษาความผูกพันระหว่างมารดาและทารกในครรภ์ของแครนลีย์นี้ ได้ตั้งสมมุติฐาน โดยอาศัยการอ้างอิงหรืออธิบายในแง่พัฒนาการของหญิงในระยะตั้งครรภ์เพียงอย่างเดียว

ความผูกพันระหว่างมารดาและทารกได้เริ่มต้นตั้งแต่ระยะก่อนคลอดและต่อเนื่องไปจนถึงระยะหลังคลอดซึ่งครอเพลย์ (Cropley 1983:14) ได้อธิบายถึงพัฒนาการของความผูกพันระหว่างมารดาและทารกตั้งแต่ระยะตั้งครรภ์จนถึงระยะหลังคลอดดังต่อไปนี้

1. ระยะก่อนคลอด

ในระยะแรกของการตั้งครรภ์ หญิงตั้งครรภ์จะเริ่มจินตนาการว่าทารกจะมีรูปร่างและลักษณะเหมือนใคร ซึ่งขึ้นอยู่กับเจตคติต่อการตั้งครรภ์ และความคิดเห็นของหญิงตั้งครรภ์เอง เมื่อทารกในครรภ์เริ่มดิ้นหญิงตั้งครรภ์จะเพิ่มความคิดเห็นมากยิ่งขึ้น โดยที่อาจจะแปลความหมายของการดิ้นไปทางบวกหรือทางลบ ในระยะสุดท้ายของการตั้งครรภ์หญิงตั้งครรภ์จะมีความคิดเห็นเกี่ยวกับลักษณะเฉพาะเช่น ใบหน้า อารมณ์ เนศ ความแข็งแรง และขนาดของทารก หญิงตั้งครรภ์อาจจะคาดคะเนว่า ทารกที่มีการดิ้นน้อยจะเป็นเพศหญิง หรือเป็นคนที่เฉื่อยชา และหญิงตั้งครรภ์มักจะมีความคิดเห็นเฉพาะเกี่ยวกับรูปร่างหน้าตา เช่น มีลูกขนิยาเตาโต มีลักยิ้ม ผอมตลก หรือหัวชะงัก เป็นต้น ความคิดเห็นเกี่ยวกับทารกอาจจะเป็นผลมาจากอิทธิพลของเด็กในครอบครัว บุตรคนก่อน ๆ หรือค่านิยมของหญิงตั้งครรภ์เองและนอกจากนี้แล้วความคิดเห็นของหญิงตั้งครรภ์ยังขึ้นอยู่กับประสบการณ์ในอดีต ความรู้สึกผิด หรือความภาคภูมิใจในตนเองต่ำ ก็มีส่วนทำให้หญิงตั้งครรภ์คาดหวังเกี่ยวกับทารกน้อยกว่าที่คาดคิดไว้ เช่น เคยมีบุตรชายมาแล้วหลายคนจะทำให้คิดว่าบุตรในครรภ์ต้องเป็นเพศชายด้วย หรือเคยคลอดบุตรที่พิการมาก่อน ก็จะมีความคิดต่อเองว่าบุตรคนนี้จะต้องมีความพิการด้วย ส่วนเจตคติต่อการตั้งครรภ์ จะมีผลต่อความรู้สึกเกี่ยวกับทารกด้วยเช่นกัน หญิงตั้งครรภ์ส่วนใหญ่จะมีความรู้สึกสองฝักสองฝ่ายระหว่างดีใจและเสียใจเพราะการตั้งครรภ์ทำให้รูปแบบการดำเนินชีวิต และความสัมพันธ์ระหว่างบุคคลภายในครอบครัวเปลี่ยนแปลงไป ความรู้สึกนี้จะมามากในรายที่ไม่ได้วางแผนการตั้งครรภ์ โดยเฉพาะในหญิงตั้งครรภ์ที่อายุน้อย หญิงที่ตั้งครรภ์ในวัยที่ใกล้จะหมดการมีบุตร หรือหญิงที่มีปัญหาทางด้านร่างกายและอารมณ์ ตลอดจนปัญหาทางด้านเศรษฐกิจของครอบครัว ถ้าขาดการช่วยเหลือหรือสนับสนุนในทางที่ดี จะมีผลต่อเจตคติของหญิงตั้งครรภ์ต่อทารกในครรภ์ได้ ซึ่งถ้าหากหญิงตั้งครรภ์ทำการแก้ไขความรู้สึกสองฝักสองฝ่ายนี้ได้สำเร็จก็จะมองว่าการตั้งครรภ์เป็นสิ่งที่ดี ความคิดเห็นต่อทารกจะเป็นไปในทางบวก และเพิ่มความรู้สึกผูกพันมากยิ่งขึ้น ในทางตรงกันข้ามถ้าความรู้สึกนี้ยังคงอยู่ต่อไป ความรู้สึกต่อการตั้งครรภ์จะเป็นไปในทางลบและจะมีความผูกพันต่อทารกในครรภ์น้อย

2. ระยะคลอดและระยะหลังคลอด

ระยะหลังคลอดที่ถือว่าเป็นช่วงเวลาสำคัญและมีอิทธิพลต่อความสัมพันธ์ระหว่างมารดาและทารก ซึ่งคลอสและเคนเนล (Klaus and Kennel) เห็นว่าเป็นระยะเวลาที่มารดามีความรู้สึกไวต่อการสัมผัสซึ่งจะก่อให้เกิดสัมพันธภาพที่ต่อเนื่องกับทารก คลอสและเคนเนลแนะนำให้วางทารกไว้ใกล้กับมารดาโดยไม่มีสิ่งใดห่อหุ้มร่างกายทารกภายใต้เครื่องทำความอบอุ่น นาน 30-45 นาที และไม่ควรหอดตาด้วย ซิลเวอร์ ไนเตรท (Silver Nitrate) เพื่อไม่ให้มีอะไรมารบกวน นัยน์ตาของทารก และมารดาสามารถสบตาทารกได้ทันที

ในกรณีที่ทารกอยู่ในภาวะเสี่ยงและต้องใช้อุปกรณ์พิเศษช่วยในการรักษาพยาบาล เช่น อ็อกซิเจน อุปกรณ์การช่วยชีวิตต่าง ๆ หรือมารดาที่มีภาวะแทรกซ้อนไม่สามารถเลี้ยงดูบุตรเองได้ เช่น ความดันโลหิตสูงขณะตั้งครรภ์และผ่าตัดคลอดผ่านทางหน้าท้องรวมทั้งทารกได้รับการส่งไปรักษาตัวที่โรงพยาบาลอื่น มารดาควรจะได้มีการสัมผัสเสียก่อน เช่นกัน

ความผูกพันระหว่างมารดาและทารกในระยะหลังคลอดนี้จะแตกต่างไปจากในระยะตั้งครรภ์ โดยที่ ภายหลังกคลอดมารดาจะเริ่มเปรียบเทียบกับทารกกับที่คิดฝันหรือจินตนาการไว้ในระยะตั้งครรภ์ ซึ่งจะมีผลต่อการยอมรับและความผูกพันที่มีต่อทารก ถ้าทารกที่คลอดออกมามีลักษณะคล้ายคลึงกับที่มารดาจินตนาการไว้ ความผูกพันก็จะดำเนินไปด้วยดี แต่ถ้าไม่ตรงกัน มารดาอาจจะรู้สึกผิดหวัง และมีความผูกพันที่ล่าช้า สาเหตุส่วนใหญ่ก็จะมาจาก ทารกคลอดก่อนกำหนด หรือมีความพิการแต่กำเนิด

พฤติกรรมของความผูกพันในมารดาในระยะหลังคลอดนั้นจะเริ่มต้นตั้งแต่มารดาสำรวจดูรูปร่างของบุตร และใช้มือลูบไปหน้า แขนและขา หลังจากนั้นจะนวดหรือเคาะบุตรเบา ๆ ด้วยนิ้วมือ และตามด้วยการใช้ฝ่ามือสัมผัสลำตัว และอุ้มบุตรไว้แนบอก รวมทั้งมีการสบประสานสายตากับปฏิริยาโต้ตอบของบุตรจะมีส่วนเสริมให้มารดามีความผูกพันต่อบุตรมากยิ่งขึ้น คือความรู้สึกของมารดาจะดีขึ้นเมื่อบุตรมีการมอง จับนมอมมารดา หรือหันหน้ามาทางมารดา แต่ในทางตรงกันข้าม ถ้าบุตรร้องไห้ ไม่มีการลิ้มเตา หรือไม่ยอมจับนมเมื่อมารดาสัมผัส จะทำให้มารดาไม่มีกำลังใจและแปลพฤติกรรมของตนเองว่าเป็นการทำร้ายบุตร ซึ่งความจริงแล้วบุตรอาจจะร้องไห้เพราะอากาศหนาวเย็น ถอดนมเพราะมือของมารดาเย็น หรือตื่นตกใจ และไม่ยอมลิ้มเตา อาจจะมาจกแสงไฟ และซิลเวอร์ไนเตรทระคายเคืองนัยน์ตาของบุตร มารดามักจะใช้ปฏิริยาของบุตรมาประเมินความสำเร็จในการเป็นมารดา ถ้ามารดาได้รับการอธิบายให้เข้าใจในสิ่งเหล่านี้ ก็จะเกิดความรู้สึก

สบายใจไม่คิดว่าตนเองเป็นสาเหตุทำให้บุตรไม่สบายหรือถูกรบกวน พยาบาลจะช่วยให้บุตรมีการตอบสนองมากยิ่งขึ้น โดยการทำที่บิดาเพื่อป้องกันแสงสว่างไม่ให้ระคายเคืองที่หน้าตาบุตร หรือ สอนให้มารดาพูดคุยกับบุตรก่อนจะสัมผัส เพื่อไม่ให้บุตรตื่นหรือสะดุ้งกลัว เมื่อทั้งมารดาและทารก มีการสัมผัส และตอบสนองที่สอดคล้องกันไปในทางที่ดี ก็จะมีคามพึงพอใจ และมีปฏิสัมพันธ์ที่ ชิงกันและกัน

ความผูกพันระหว่างมารดาและทารกในระยะต่าง ๆ ที่กล่าวมาแล้วนั้นจะมีความแตกต่างกันตามระยะเวลา แต่ถ้ามีการขัดขวางในช่วงเวลาใดเวลาหนึ่งก็จะมีผลกระทบต่อเนื่องกัน ตามลำดับนับตั้งแต่ระยะตั้งครรภ์ จนถึงระยะหลังคลอด ความผูกพันที่เกิดขึ้นอาจจะผิดปกติไป เช่นมารดาไม่สนใจที่จะทะนุถนอมบุตรในครรภ์ มารดามีภาพพจน์ของการเป็นมารดาที่ไม่ดี มีการ ทอดทิ้ง และทำร้ายบุตรและบุตรที่เกิดจากมารดามีความผูกพันในทางที่ไม่ดีจะมีการเจริญเติบโต ชะงักกัน เลี้ยงยาก มีพัฒนาการของร่างกายและจิตใจล่าช้า และทำให้เกิดเป็นปัญหาของสังคม ตามมา

ถึงแม้ว่าความผูกพันระหว่างมารดาและทารกจะเป็นสิ่งที่ถูกมองว่าเกิดขึ้นตามธรรมชาติ และเป็นภาระบวภาระของจิตใต้สำนึกของมารดาก็ตาม แต่ความผูกพันนี้ก็เป็ภาระบวภาระที่ต่อเนื่อง และไวต่อปัจจัยต่าง ๆ ที่จะมาขัดขวาง ความผูกพันระหว่างมารดาและทารก ซึ่งความผูกพันนี้จะ ก้าวหน้าเพียงใดก็ขึ้นอยู่กับปัจจัยที่เกี่ยวข้องกับ บิดา มารดา และทารก รวมทั้งปัจจัยที่เกี่ยวข้อง กับการปฏิบัติของโรงพยาบาลสำหรับปัจจัยที่มีผลต่อความผูกพันระหว่างมารดาและทารกในครรภ์มี ดังต่อไปนี้

ครอพลีย์ (cropley 1983:17-18) และสวานสัน (Swanson 1978:35-36) ได้ กล่าวถึงปัจจัยที่มีผลกระทบต่อกระบวนการสร้างความผูกพันระหว่างมารดาและทารกคือ

1. ปัญหาทางด้านร่างกาย ซึ่งเป็นผลมาจากการตั้งครรภ์หรือเจ็บป่วยเรื้อรัง เช่น ความดันโลหิตสูงขณะตั้งครรภ์ ทำให้มารดาไม่สามารถให้ความสนใจ และเอาใจใส่ต่อทารกได้
2. ประสบการณ์ การเรียนรู้เกี่ยวกับพฤติกรรมการเป็นมารดา ที่เป็นไปในทางบวก หรือทางลบ หญิงตั้งครรภ์มักจะเลียนแบบอย่างของพฤติกรรมจากมารดาของตนเองว่าเคยได้สังเกต

หรือได้รับการปฏิบัติอย่างไร

3. ทักษะคิดต่อบทบาทความเป็นหญิง ถ้ามารดาที่มีทัศนคติที่ว่าเพศหญิงต้องมีบทบาทของการเป็นมารดา ความผูกพันระหว่างมารดาและการก่อกำเนิดจะก้าวหน้ากว่าการคิดว่าเป็นมารดาเป็นภาระที่หนักและน่าเบื่อหน่าย

4. ปฏิกริยาต่อการตั้งครรภ์ ความวิตกกังวล เจตคติตลอดจนความไม่ต้องการบุตร

5. การเคลื่อนไหวของทารกในครรภ์ การดิ้นของทารกในครรภ์ซึ่งจะเกิดในระยะที่สองของการตั้งครรภ์ จะมีผลต่อความผูกพันของมารดาที่ไม่ได้วางแผนการตั้งครรภ์ หรือตั้งครรภ์ไม่ปรารถนา

6. ประสบการณ์ที่ผ่านมา มารดาที่มีความประทับใจในทางที่ดีต่อการคลอด จะมีความรู้สึกหรือความผูกพันที่ดีต่อทารกมากกว่ามารดาที่ได้รับ ความทุกข์ทรมานจากการคลอด เช่นมีการคลอดยากหรือเจ็บปวดระหว่างการคลอด

7. อึดมโนทัศน์ มารดาที่มีอึดมโนทัศน์ ในทางลบจะมีผลต่อความเชื่อมั่นของมารดา และมีความรู้สึกที่ต่อผู้อื่นซึ่งรวมทั้งทารกว่าจะมองตนเองอย่างไร ถ้าหากมารดาตนเองว่าไม่เป็นที่รักของผู้อื่น หรือ ไม่สามารถปฏิบัติตนตามบทบาทมารดาได้ ก็จะมีผลอย่างรุนแรงต่อความผูกพันระหว่างมารดาและทารก เนื่องจากอยู่ในภาวะวิกฤตในคุณค่าของตนเองโดยเฉพาะมารดาที่ตั้งครรภ์ในวัยรุ่น

8. ความเศร้าโศกจากการสูญเสียบุคคลสำคัญ เช่น สูญเสีย สามี บิดามารดา บุตรคนก่อน ๆ หรือเพื่อนสนิท อาจมีผลต่อความผูกพันระหว่างมารดาและทารกได้

9. การขาดแหล่งสนับสนุนที่ดี การที่มารดาขาดกำลังใจในการต่อสู้กับปัญหาและการปรับตัวจะทำให้ขาดความเชื่อมั่นในความสามารถของการเป็นมารดา โดยเฉพาะในหญิงที่ไม่ได้แต่งงาน หย่าร้างหรือแยกกันอยู่ แหล่งของความช่วยเหลืออาจจะมาจากบิดา มารดา เพื่อนหรือสามีของหญิงตั้งครรภ์

คลีแอด แอฟเฟอนโซ และ แฮร์ริส (Clark Affonso and Harris 1979:514) รวมทั้ง กิลเบิร์ตและฮาร์มอน (Gilbert and Harmon 1986:7) ได้ให้ข้อคิดเห็นที่ใกล้เคียงกันเกี่ยวกับปัจจัยที่มีผลกระทบต่อความผูกพันระหว่างมารดาและทารกดังต่อไปนี้

1. ฐานะทางอารมณ์

2. ประสบการณ์ที่มารดาเคยได้รับการเลี้ยงดูในวัยเด็ก
3. สัมพันธภาพกับบุคคลอื่นที่มีความสำคัญต่อตนเอง
4. ความสามารถในการต่อสู้กับความเครียดทางด้านร่างกายและจิตใจ
5. ความต้องการตั้งครรถ์ และอัตมโนทัศน์ของการเป็นมารดา
6. ความกลัวและความคิดเห็นในระยะตั้งครรถ์
7. ประสบการณ์การเจ็บครรถ์ และ การคลอดที่ผ่านมา
8. ระบบการช่วยเหลือที่ดี ซึ่งการสนับสนุนและการช่วยเหลืออาจจะมาจาก สามี เพื่อนฝูง หรือบิดามารดา
9. ความเชื่อตามประเพณีและวัฒนธรรมที่เคยปฏิบัติสืบทอดกันมา

จากการศึกษาถึงความหมาย แนวคิด ตลอดจนปัจจัยต่าง ๆ ที่มีผลต่อความผูกพันระหว่างมารดาและทารก จะเห็นได้ว่าความผูกพันระหว่างมารดาและทารกในครรถ์เป็นสิ่งสำคัญและจำเป็นสำหรับการอยู่รอดในการดำรงชีวิตของมนุษย์ ตั้งแต่ระยะตั้งครรถ์จนกระทั่งถึงระยะหลังคลอด กระบวนการของความผูกพันจะเร็วหรือช้าเพียงใด ขึ้นอยู่กับปัจจัยที่สลับซับซ้อนหลายปัจจัยดังที่ได้กล่าวมาแล้ว ในการวิจัยครั้งนี้ได้เลือกปัจจัยที่คิดว่ามีความสัมพันธ์กับความผูกพันระหว่างมารดาและทารก ซึ่งจะได้กล่าวถึงปัจจัยที่สำคัญ และคัดสรรมาแล้วดังนี้

ปัจจัยคัดสรรที่มีความสัมพันธ์กับความผูกพันระหว่างมารดาและทารกในครรถ์

1. อายุ

สตรีที่ให้กำเนิดบุตรที่แข็งแรงย่อมต้องมีสุขภาพที่ดีและแข็งแรงด้วย อายุที่เหมาะสมสำหรับการมีบุตร คือ ระหว่าง 20-30 ปี (เจริญวัตร คมพยัคฆ์ 2525:113) ซึ่งเรียกกันโดยทั่วไปว่าเป็นวัยเจริญพันธุ์เพราะมารดาที่มีอายุ 20 ปีขึ้นไป นอกจากจะมีความพร้อมทางด้านร่างกายแล้ว ด้านภาวะทางอารมณ์ก็มีอย่างเพียงพอที่จะรับภาระ ในครอบครัวและรับบทบาทการเป็นมารดาได้ดี นอกจากนี้แล้วยังมีภาวะเสี่ยงน้อยต่อการตั้งครรถ์ และการคลอด ส่วนใหญ่ในหญิงที่มีอายุต่ำกว่า 20 ปี ร่างกายของสตรีต้องการอาหารเพื่อการเจริญเติบโตของตนเอง ถ้ามีการตั้งครรถ์อาจจะ

ทำให้ทารกไม่แข็งแรงเท่าที่ควร ส่วนภาวะทางอารมณ์และการได้รับการศึกษาอบรมยังไม่พอเพียง ต่อความรับผิดชอบในภาระกิจอันเกิดจากการแต่งงานและรับบทบาทการเป็นมารดาได้ (Morris 1981:796)

อายุนั้นจะเกี่ยวข้องกับภาวะ การมีภาวะของมารดาถือได้ว่าเป็นผลนิจอย่างหนึ่งของการเป็นมารดาและเป็นปัจจัยที่มีส่วนเกี่ยวข้องกับความร่วมมือในการที่จะรับบทบาทการเป็นมารดา เพราะเป็นสิ่งที่ช่วยให้อุทิศตนสามารถปรับตัวและทนต่อการเปลี่ยนแปลงในขณะตั้งครรภ์ โดยอาศัยสติปัญญา การเรียนรู้ และประสบการณ์ในอดีต และการที่บุคคลจะสามารถแสดงบทบาทของการเป็นมารดาได้ อย่างเหมาะสมจะต้องเป็นคนทำงานหนัก ใช้กำลังสติปัญญา มีภาวะที่เหมาะสมในการแสดงพฤติกรรมและอารมณ์ (perdue, et al. 1977:491-501)

การเป็นมารดาตั้งแต่อายุยังน้อยก่อให้เกิดปัญหาอย่างมากเนื่องจากร่างกายยังไม่พร้อมที่จะเป็นมารดา ในทางสังคมถือว่าผู้ที่ เป็นวัยรุ่นยังต้องพึ่งพาผู้ปกครอง ส่วนทางด้านจิตวิทยา นั้นถือว่าวัยรุ่นที่กำลังเป็นมารดา กำลังทำหน้าที่ของผู้ใหญ่ ในขณะที่ร่างกายและจิตใจยังไม่พร้อม (Smith 1984:371) ในหญิงตั้งครรภ์ที่ไม่มีความพร้อมด้านภาวะทางอารมณ์ จะไม่สามารถทนต่อการเปลี่ยนแปลงที่เกิดขึ้นในขณะตั้งครรภ์ จะเกิดความรู้สึกรำคาญเมื่อทารกในครรภ์มองเห็นมดรูปร่างที่เปลี่ยนไปว่าน่าเกลียดและมีความรู้สึกเป็นทุกข์จากอาการไม่สบายต่าง ๆ ที่เกิดขึ้นในขณะตั้งครรภ์ ซึ่งจะเป็อุปสรรคต่อพัฒนาการของการตั้งครรภ์และผลกระทบที่ตามมาอาจจะได้แก่การไม่ยอมรับการตั้งครรภ์ ไม่สนใจต่อการตั้งครรภ์ มีการทำแท้งเพื่อให้อายุครรภ์สิ้นสุดหรือไม่สามารถสร้างความผูกพันกับบุตรในระยะหลังคลอดได้ (Cropley 1979:24) จากการศึกษาของคาราวารณ ชรรมรักษ์ (2523:56) พบว่าหญิงตั้งครรภ์ที่ครอบครัวไม่ยอมรับมากที่สุด มีอายุระหว่าง 16-20 ปี และร้อยละ 99 ของหญิงตั้งครรภ์ที่ครอบครัวไม่ยอมรับได้พยายามทำแท้งมาแล้วแต่ไม่ได้ผล ส่วนเซียร์ (Sears 1957:437) ทำการศึกษาการอบรมเลี้ยงดูบุตรโดยพิจารณาถึงระดับอายุของมารดา พบว่า มารดาที่ระดับอายุแตกต่างกันจะทำให้การอบรมเลี้ยงดูแตกต่างกันไปด้วย กล่าวคือมารดาที่มีอายุน้อยจะรู้สึกถูกรบกวนจากการดูแลบุตรมาก ทำโทษบุตรโดยไม่ยั้งคิด ทะเลาะกับสามีเป็นประจำ และแสดงออกถึงความไม่เป็นมิตรกับบุตรบ่อย ๆ และจากการศึกษาของ สุวรรณี ศรีจันทร์อาภา (2527:บทคัดย่อ) พบว่าบิดามารดาที่มีอายุมากกว่าจะมี

ความพร้อมในการเป็นบิดา มารดา ได้ดีกว่า บิดา มารดาที่มีอายุน้อย ซึ่งสอดคล้องกับการศึกษาของเมอร์เซอร์ (Mercer 1981:74-75) พบว่ามารดาที่มีอายุมากกว่า 20 ปี ขึ้นไปจะมีวุฒิภาวะทางด้านจิตใจพร้อมในการเลี้ยงดูบุตรและอายุจะมีอิทธิพลต่อความสำเร็จในบทบาทการเป็นมารดา

ส่วนในหญิงตั้งครรภ์วัยกลางคนมีความมั่นคงในชีวิตมากกว่าผู้อ่อนวัยกว่า ทั้งนี้เพราะเป็นวัยที่มีความรับผิดชอบต่อตนเองและผู้อื่นสูง และเป็นช่วงที่บุคคลมักมีอาชีพแน่นอน สร้างหลักฐานในชีวิตได้แล้ว และมีความสัมพันธ์ทางสังคมค่อนข้างมั่นคง (สมบูรณ์ ศาลยาชีวัน 2526:85)

สำหรับหญิงตั้งครรภ์ กลุ่มที่มีอายุมากขึ้น มักจะเป็นวัยที่เกือบจะสิ้นสุดการมีบุตร เป็นวัยที่มั่งคั่งทำประจำมากมาย การตั้งครรภ์จะทำให้เกิดการเปลี่ยนแปลงทั้งทางร่างกาย จิตใจ และอาจทำให้เกิดความเครียดแก่ตัวมารดาได้ (Mercer 1981:73-74)

การตั้งครรภ์เป็นผลผลิตที่ลึกซึ้งและมีลักษณะเฉพาะที่เกิดขึ้นในช่วงหนึ่งของชีวิตมนุษย์ ถ้าบุคคลบรรลุถึงเป้าหมายของการกระทำผลิตกิจหรือบทบาทในขณะที่ตั้งครรภ์แล้วก็จะทำให้เกิดความสุก และมีวุฒิภาวะขึ้นต่อไป ดังนั้นความสามารถในการปรับตัวต่อบทบาทการเป็นมารดา จึงจำเป็นต้องอาศัยวุฒิภาวะที่เหมาะสมเพราะถ้าหญิงตั้งครรภ์ อยู่ในวุฒิภาวะที่ไม่เหมาะสม เช่น อายุยังน้อย นอกจากจะเป็นปัญหาในการปรับตัวต่อหญิงตั้งครรภ์แล้วยังมีผลกระทบต่อ ความผูกพันระหว่างมารดา และทารกอีกด้วย

2. ระดับการศึกษา

การศึกษาเป็นองค์ประกอบหนึ่งของสิ่งแวดล้อมทางสังคม ระดับการศึกษาที่แตกต่างกัน ทำให้บุคคลมีสถานภาพทางเศรษฐกิจหรือชั้นทางสังคมแตกต่างกัน ทั้งนี้เพราะระดับการศึกษาเป็นดัชนีหนึ่งที่ชี้วัดฐานะทางเศรษฐกิจและสังคม (เกรรณิการ์ อักษรสกุล 2515:26) ผู้ที่มีการศึกษาสูงกว่า มักจะมีความสามารถในการคิด จำแนก การประเมิน การไตร่ตรองใช้เหตุผล ได้ดีกว่าผู้ที่มีการศึกษาต่ำกว่า ทั้งนี้เพราะการศึกษาช่วยให้บุคคลรู้จักใช้ความรู้ ความคิดของตน เข้าแก้ปัญหาการดำรงชีวิตได้อย่างเหมาะสม (สมจิตต์ สุพรรณรัตน์ 2525:110) สำหรับในหญิงตั้งครรภ์ การศึกษา เป็นอีก

ปัจจัยหนึ่งที่ทำให้หญิงตั้งครรภ์มีความแตกต่างในการดำเนินชีวิต เพราะผู้มีการศึกษาสูงกว่าย่อมแสวงหาความรู้ในสิ่งต่าง ๆ เช่น เรื่องเกี่ยวกับการตั้งครรภ์ การเตรียมตัวเป็นมารดาและการเลี้ยงดูบุตร ได้ดีกว่าผู้ที่มีการศึกษาดำกว่า จากการศึกษาของ สุวรรณ ศรีจันทร์ธนาภา (2527 : บทคัดย่อ) พบว่าบิดามารดาที่มีระดับการศึกษาสูงจะมีความพร้อมในการเป็นบิดามารดามากกว่าบิดามารดาที่มีระดับการศึกษาต่ำกว่า ส่วนมณีรัตน์ ภาคชู (2526:73) ได้ทำการศึกษาพบว่าหญิงตั้งครรภ์ที่มีการศึกษาระดับมัธยมและอุดมศึกษาจะมีการรับรู้บทบาทการเป็นมารดามากกว่าหญิงตั้งครรภ์ที่มีการศึกษาในระดับประถมศึกษา

นอกจากนี้แล้ว ระดับการศึกษาที่สูงขึ้นจะทำให้บุคคลมีโอกาที่จะได้รับความรู้ มีความเข้าใจในเรื่องของสุขภาพอนามัยและวิธีป้องกันตนเองไม่ให้มีความเจ็บป่วยทั้งทางด้านร่างกายและจิตใจมากกว่าบุคคลที่ได้รับการศึกษาน้อย ซึ่งขาดโอกาสที่จะเรียนรู้ในเรื่องของสุขภาพอนามัยทำให้มีความเข้าใจในเรื่องนี้ด้วย ดังเช่นในเรื่องของความสัมพันธ์ระหว่างการศึกษากับการใช้บริการฝากครรภ์ ซึ่ง อมรพันธ์ ประทุมทิพย์ (2523) ได้ทำการศึกษาและพบว่า หญิงตั้งครรภ์ที่มีการศึกษาสูงจะเข้ารับบริการฝากครรภ์มากกว่าสตรีที่มีการศึกษาดำ ส่วนริดดิงและคณะ (Reading, et al. 1983:141) ศึกษาพบว่าหญิงตั้งครรภ์ที่มีการศึกษาสูงจะมีพฤติกรรมการปฏิบัติตนที่ดีที่สุดเพื่อทงุณอมสุขภาพของทารกในครรภ์

3. ลักษณะของครอบครัว

ครอบครัวเป็นสิ่งแวดล้อมทางสังคมที่มีอิทธิพลต่อการปรับตัวในระยะตั้งครรภ์ เพราะลักษณะของครอบครัวที่แตกต่างกันจะทำให้การดำรงชีวิตของหญิงตั้งครรภ์แตกต่างกันคือ หญิงตั้งครรภ์ที่อาศัยอยู่ในครอบครัวขยายหรือครอบครัวเดิม จะมีความรู้สึกรอบอุ้มและมั่นใจในการดำเนินชีวิต เพราะได้รับคำแนะนำ หรือความช่วยเหลือ จากบิดา มารดา หรือญาติพี่น้อง ส่วนหญิงตั้งครรภ์ที่อาศัยอยู่ในครอบครัวเดี่ยวซึ่งมีความเป็นอิสระมากกว่าครอบครัวขยาย มักจะขาดที่ปรึกษา ขาดระบบพึ่งพาในการให้ความช่วยเหลือ ดังนั้นหญิงตั้งครรภ์ในครอบครัวเดี่ยวจึงมีโอกาสเกิดความเครียดและรับรู้บทบาทการเป็นมารดาได้ยากกว่าหญิงตั้งครรภ์ที่อาศัยอยู่ในครอบครัวขยาย เพราะความคาดหวังของครอบครัวและสังคมมีผลต่อการปรับตัวของหญิงตั้งครรภ์ เนื่องจาก

ครอบครัวเป็นแหล่งที่ให้ความช่วยเหลือและแนะนำเกี่ยวกับเงินในขณะตั้งครรภ์มีผลช่วยให้หญิงตั้งครรภ์ประสบความสำเร็จในผลผลิตบทบาทการเป็นมารดาได้ยิ่งขึ้น (Grossman, et al. 1980:11-12 ; Moore 1983:200) ชินน์และเลียวนาร์ด (Chinn and Leonard 1980:22-23) กล่าวว่าหญิงตั้งครรภ์ที่เข้าสู่บทบาทการเป็นมารดาครั้งแรกโดยเฉพาะมารดาที่อยู่ในครอบครัวเดี่ยวจะเกิดภาวะตึงเครียดได้มากเนื่องจากการแยกตัวออกมาจากครอบครัวขยายทำให้ขาดแบบแผนการเป็นมารดาและขาดความช่วยเหลือเกื้อหนุน หญิงตั้งครรภ์อาจจะเกิดความรู้สึกผิดและไม่สามารถทำหน้าที่การเป็นมารดาที่ดีได้ จากการศึกษาของนักรพร เกิดมงคล (2530:114) พบว่าหญิงตั้งครรภ์ที่มาจากครอบครัวขยายจะมีความวิตกกังวลต่ำกว่าหญิงตั้งครรภ์ที่มาจากครอบครัวเดี่ยว ดังนั้นหญิงตั้งครรภ์ที่มีความวิตกกังวลสูง จะไม่สามารถปรับตัวต่อการตั้งครรภ์และต่อบทบาทการเป็นมารดา ซึ่งจะมีผลต่อสุขภาพของมารดาและทารก รวมทั้งทำให้เป็นอุปสรรคต่อการพัฒนาความผูกพันระหว่างมารดาและทารกได้ เนื่องจากความผูกพันระหว่างมารดาและทารกเป็นสิ่งสำคัญและจำเป็นในทารกที่จะช่วยให้หญิงตั้งครรภ์สามารถกระทำหน้าที่ให้ผ่านพ้นไปด้วยดีทุกขั้นตอน (Kemp and page 1987:197-203) ถ้าผลผลิตในขั้นเริ่มมีการหยุดชะงักก็จะทำให้หญิงตั้งครรภ์เกิดความล้มเหลวในการปรับตัวตามบทบาทใหม่มีผลทำให้ไม่สามารถสร้าง ความผูกพันระหว่างมารดาและทารกในระยะหลังคลอดได้ (Cropey 1974:14-15) เพราะความผูกพันระหว่างมารดาและทารกเริ่มเกิดขึ้นตั้งแต่ระยะก่อนคลอดและพัฒนาต่อเนื่องจนถึงระยะหลังคลอด

4. รายได้ของครอบครัว

ความพร้อมทางด้านเศรษฐกิจเป็นปัจจัยหนึ่งที่มีผลกระทบต่อสุขภาพของบุคคลทั้งทางด้านร่างกายและจิตใจ ฐานะทางเศรษฐกิจของบุคคลในสังคมทุกวันนี้ล้วนที่มีความสำคัญต่อครอบครัวมาก จากสภาพเศรษฐกิจในสังคมไทยในปัจจุบันพบว่า การครองชีพมีแนวโน้มอยู่ในระดับสูงขึ้น ชีวิตครอบครัวของคนในสังคมที่ประสบปัญหาจะมีเรื่องเงินมาเกี่ยวข้องด้วยเสมอ ถ้าภาวะการเงินในครอบครัวไม่ราบรื่นย่อมก่อให้เกิดปัญหาความไม่สงบสุขในครอบครัว (Bell 1975:309) ความพร้อมทางด้านเศรษฐกิจจึงเป็นส่วนหนึ่งที่สำคัญซึ่งมีผลกระทบต่ออารมณ์ของหญิงตั้งครรภ์ ทั้งนี้เนื่องมาจากการที่หญิงตั้งครรภ์จะเกิดความรู้สึกไม่สบาย อดอัด เพราะเกิดการเปลี่ยนแปลงใน

ร่างกาย เมื่อเกิดการเปลี่ยนแปลงทางร่างกายแล้ว ก็อาจจะเกิดผลกระทบไปถึงการงานและอาชีพของหญิงตั้งครรภ์ได้ ทำให้ทำงานได้ไม่เต็มความสามารถนอกจากนี้แล้วยังสูญเสียเวลาในการทำงานและยังมีสิ่งที่จะต้องสูญเสียในรูปของค่าใช้จ่ายที่เกิดขึ้นจากการตั้งครรภ์อีกหลายประการ เช่น ค่าเสื้อผ้า ค่าเวลาในการไปหาแพทย์ ค่าฝากครรภ์ ตรวจครรภ์และค่าอาหารบำรุงร่างกาย และค่าคลอดเป็นต้น (เนวรรม จงวัฒนา และคณะ 2524:10) ดังนั้นครอบครัวของหญิงตั้งครรภ์ที่มีปัญหาทางด้านเศรษฐกิจจึงเป็นการเพิ่มความเครียดทางด้านการเงินก่อให้เกิดความวิตกกังวลในหญิงตั้งครรภ์ (Ascher 1978 : 18 ; Jensen, Benson and Bobak 1977 : 138) และความวิตกกังวลของหญิงตั้งครรภ์นี้อาจจะส่งผลต่อทำให้เกิดความไม่แน่ใจว่าต้องการบุตรในครรภ์หรือไม่ และอาจมีเจตคติในทางลบต่อการตั้งครรภ์ ตลอดจนการสร้างความผูกพันอันดีต่อบุตรได้ จากการศึกษาของรุจิรา อุณหวานานิช (2526 : 32) เกี่ยวกับปัญหาและสาเหตุของความไม่ต้องการบุตรของหญิงเหล่านี้ พบว่าสาเหตุส่วนใหญ่เนื่องมาจากประสบกับปัญหาความยากจน และปัญหาความแตกร้างภายในครอบครัว และจากการศึกษาของกษา โดสรัตน์ (2524 : 42) เรื่องลักษณะบางประการของผู้ตัดสินใจทำแท้ง อันเนื่องมาจากการตั้งครรภ์ไม่พึงปรารถนา ผลการศึกษาพบว่าสาเหตุสำคัญที่ต้องตัดสินใจทำแท้ง 1 ใน 3 อ้างว่ามีฐานะยากจน

ความพร้อมทางด้านเศรษฐกิจภายในครอบครัวของหญิงตั้งครรภ์จะมีอิทธิพลต่อหญิงตั้งครรภ์ทั้งทางด้านร่างกาย และจิตใจ แตกต่างกัน ผลที่เกิดจากปัญหาดังกล่าว คือ ความวิตกกังวล หงุดหงิดง่าย ไม่สนใจการตั้งครรภ์เท่าที่ควร ตลอดจนขาดการเตรียมพร้อมต่อบทบาทการเป็นมารดาทั้งในระยะตั้งครรภ์ และตลอดไปจนถึงหลังคลอด และแน่นอนที่สุดก็คือความผูกพันระหว่างมารดาและทารกในครรภ์ ย่อมได้รับผลกระทบเกิดขึ้นตามมาในที่สุด

5. การวางแผนการตั้งครรภ์

ในการตั้งครรภ์ที่ได้มีการวางแผนมาล่วงหน้าแล้ว หญิงตั้งครรภ์จะมีความรู้สึกภาคภูมิใจในตนเอง ตามการเจริญเติบโตของทารกในครรภ์ โดยในระยะเริ่มแรกของการตั้งครรภ์หญิงตั้งครรภ์อาจจะเกิดความรู้สึกสับสน การได้รับแรงกระตุ้นจากการตื่นของทารกในครรภ์ จะทำให้หญิงตั้งครรภ์แปลความหมายออกมาเป็นการรับรู้ว่าตนเองตั้งครรภ์ มีผลทำให้หญิงตั้งครรภ์สนใจ

ที่จะเรียนรู้เกี่ยวกับการเปลี่ยนแปลงในตนเอง และปรับตัวเข้าสู่บทบาทการเป็นมารดา และจะพัฒนาความผูกพันต่อทารกมากยิ่งขึ้น ในทางตรงกันข้ามหญิงตั้งครรภ์ที่ไม่ได้มีการวางแผนสำหรับการตั้งครรภ์ หรือตั้งครรภ์ที่ไม่นิ่งปรารถนา อาจจะทำให้มีความรู้สึกหรือท่าทีที่ไม่ค่อยดีต่อทารกในครรภ์ เช่น ไม่สนใจการตั้งครรภ์ ตั้งครรภ์ต่อไปอย่างไม่เต็มใจ หรืออาจจะไปทำแท้งในที่สุด จากการศึกษาของเลอร์ช (Lerch 1974 : 94) พบว่าการตั้งครรภ์ในวัยรุ่นส่วนใหญ่ยังไม่มี ความเข้าใจในบทบาทการเป็นมารดา มีความรู้สึกว่าการทกในครรภ์ทำให้เกิดความลำบาก จึงเกิดเจตคติที่ไม่ดีต่อการตั้งครรภ์ ไม่ยอมรับการตั้งครรภ์ เกิดความรู้สึกโกรธอับอาย สูญเสีย หรือโศกเศร้า ส่วน ลีเฟอ (Leifer, Quoted in olds, et al. 1984 : 954) ได้ให้ข้อคิดเห็นว่า หญิงที่ไม่มีการวางแผนการตั้งครรภ์ จะมีความรู้สึกใกล้ชิดกับทารกน้อยกว่าหญิงที่มีการวางแผนการตั้งครรภ์ เช่นเดียวกับการศึกษาของดิมูท (Demeuth, Quoted in Moore and Galloway 1979 : 279) พบว่าการวางแผนการตั้งครรภ์ มีความสัมพันธ์กับการยอมรับการตั้งครรภ์ได้ค่อนข้างมาก แต่ก็ไม่ได้หมายความว่า การไม่ได้วางแผนการตั้งครรภ์ จะทำให้เกิดความล้มเหลวในการสร้างความผูกพันต่อทารกในครรภ์ เสียทั้งหมด เพียงแต่การวางแผนการตั้งครรภ์จะทำให้หญิงตั้งครรภ์ เกิดความผูกพันต่อบุตรไปในทางที่ดี นอกจากนี้ โคโนเนียก (Koniak) 1988 : 269-277) ยังได้ทำการศึกษาถึงความผูกพันระหว่างมารดาและทารกในครรภ์ พบว่าการวางแผนการตั้งครรภ์ มีความสัมพันธ์และสามารถทำนายความผูกพันระหว่างมารดาและทารกในครรภ์ได้

6. อึดมโนทัศน์ (Self-Concept)

ความหมายของอึดมโนทัศน์

ทิตนา แชมมณี (2526 : 26) ได้ให้ความหมายของอึดมโนทัศน์ ว่าหมายถึง ความรู้สึก และความคิดเห็นเกี่ยวกับตนเองอันเป็นผลมาจากการรับรู้ของตัวที่ต่อตนเอง เช่นการรับรู้ว่าตนเองเป็นคนอย่างไร มีความสามารถอะไร มีปัญหาหรือแถมด้อยอะไร เป็นต้น ความเชื่อ ความรู้สึก หรือความคิดเห็นต่าง ๆ ที่รวมกันเข้านี้จะ เป็นเครื่องบ่งชี้ หรือ เป็นตัวกำหนดพฤติกรรมของบุคคลนั้น

เคนด์เลอร์ (Kendler 1961 : 459-461) อธิบายว่า อັตมโนทัศน์ หมายถึง เจตคติที่บุคคลมีต่อตนเอง มีการเรียนรู้เกี่ยวกับตนเองเป็นลำดับเรื่อยมาตั้งแต่เล็กจนโต และมีการประเมินคุณค่าเกี่ยวกับตนเอง ซึ่งจะเปลี่ยนแปลงไปตามวุฒิภาวะ

สตอร์ท และซันเดิน (Stuart and Sundeen 1983 : 243) ได้ให้คำจำกัดความของอັตมโนทัศน์ว่า เป็นความคิดเห็น ความเชื่อและเป็นองค์ประกอบของความรู้ที่เกี่ยวกับตัวเอง และมีอิทธิพลต่อการสร้างความสัมพันธ์กับผู้อื่นและสิ่งแวดล้อม

จากความหมายของอັตมโนทัศน์ จะเห็นได้ว่ามีผู้ให้ความหมายไว้สอดคล้องกัน และพอจะสรุปได้ว่า อັตมโนทัศน์ หมายถึง ความคิดเห็น ทักษะคติ ค่านิยม และความเชื่อของบุคคลที่มีต่อตนเอง และเป็นตัวกำหนดพฤติกรรมของบุคคล ให้ปฏิบัติสัมพันธ์กับผู้อื่นและสิ่งแวดล้อม ซึ่งจะเปลี่ยนแปลงไปตามวุฒิภาวะของบุคคลนั้น

พัฒนาการของอັตมโนทัศน์

สตอร์ท และซันเดิน (Stuart and Sundeen 1983 : 243) กล่าวว่าอັตมโนทัศน์ไม่ได้มีมาตั้งแต่เกิด แต่จะมีพัฒนาการขึ้นทีละเล็กละน้อยนับตั้งแต่เด็กรู้จักและแยกตัวเองออกจากผู้อื่น ซึ่งขบวนการแยกตนเองออกจากผู้อื่นและสิ่งแวดล้อมนี้จะเกิดขึ้นอย่างรวดเร็วและเป็นอิสระเมื่อเด็กเข้าใจภาษา เช่นการรู้จักชื่อของตนเอง ซึ่งโคมบ์และสไนก์ (Combs and Snygg, Quoted in Stuart and Sundeen 1983 : 243) กล่าวว่าไม่มีประสบการณ์ใดที่จะมีความสำคัญในการพัฒนาอັตมโนทัศน์ของเด็กได้ดีเท่ากับประสบการณ์ในวัยเด็กตอนต้นที่เกิเกิดขึ้นในครอบครัวของเด็กเอง ซึ่งครอบครัวจะเป็นผู้ชี้แนะให้เด็กรู้จักชีวิตและตนเองได้เร็วที่สุดและถาวรตลอดไป ซึ่งนั่นหมายถึงการค้นพบอັตมโนทัศน์ของเด็กเป็นครั้งแรก และเป็นแนวทางนำไปสู่พฤติกรรมของเด็ก ไปจนชั่วชีวิต นักทฤษฎีเรื่องตนเชื่อว่าอັตมโนทัศน์เกิดจากการเรียนรู้จากประสบการณ์ และจากการสังเกตตนในภาวะหรือสถานการณ์ต่าง ๆ รวมทั้งปฏิกิริยาที่ผู้อื่นมีต่อตนเองด้วย อັตมโนทัศน์พัฒนาขึ้นได้เรื่อย ๆ ไม่มีขอบเขตและเวลาจำกัด

องค์ประกอบที่นอกเหนือจากองค์ประกอบในวัยเด็กคือ บิดา มารดา และพี่น้อง ส่วนในวัยผู้ใหญ่ องค์ประกอบที่นอกเหนือจากองค์ประกอบในวัยเด็กคือ คู่สมรส เพื่อนบ้าน ลูก นายจ้าง และในวัยชรา องค์ประกอบที่นอกเหนือจากองค์ประกอบในวัยเด็ก คือ เพื่อน คู่สมรส และลูกหลาน (Herlock 1964 : 126)

สรวงศ์ จันทร์เอม (2519 : 41-43) ได้สรุปได้ว่าบุคคลจะมีอัตมโนทัศน์อย่างไรขึ้นอยู่กับองค์ประกอบ 3 ประการ คือ

1. ประสบการณ์ในอดีตของแต่ละบุคคล
2. การอบรมเลี้ยงดู
3. วัฒนธรรมนิยม ประเพณี และวัฒนธรรมในสังคม

ประเภทของอัตมโนทัศน์

คาร์ล โรเจอร์ส (Carl Rogers, Quoted in Linzey and Hall 1966 : 491-492) แบ่งอัตมโนทัศน์ออกเป็น 4 ลักษณะ คือ

1. ค่านิยมทางการศึกษา (Academic Value) หมายถึง ความรู้สึกต่อตนเองในด้านสติปัญญา ความรู้ แรงจูงใจ ทักษะในการอ่าน การแข่งขัน ความสามารถในการทำงาน หรือภาพประกอบอาชีพ
2. ความสัมพันธ์ระหว่างบุคคล (Interpersonal Relationship) หมายถึง ความรู้สึกต่อตนเองในด้านที่เกี่ยวกับความสัมพันธ์กับผู้อื่น ความสามารถในการคบเพื่อน และรักษาความเป็นเพื่อนเอาไว้
3. การปรับตัวทางเพศ (Sexual Adjustment) หมายถึง ความรู้สึกเกี่ยวกับการปฏิบัติทางเพศ การมีความสัมพันธ์ต่อเพื่อนต่างเพศ การสำเร็จความใคร่ด้วยตนเอง และการมีเสน่ห์ทางเพศ
4. การปรับตัวทางด้านอารมณ์ (Emotional Adjustment) หมายถึง ความรู้สึกต่อตนเองเกี่ยวกับความกดดันทางด้านอารมณ์ ความวิตกกังวล ความเครียด และความเหนื่อยหน่ายเป็นต้น

ชูชัย สมิทธิไกร (2529-2530 : 67) ได้แบ่งอัตมโนทัศน์ออกเป็น 2 ประเภท คือ

1. อัตมโนทัศน์ ทางด้านดี (Positive Self Concept) บุคคลที่มีอัตมโนทัศน์ที่ดี จะมีความรู้สึกภาคภูมิใจต่อตนเองในทางที่ดี เช่น คิดว่าตนเองเป็นคนที่มีความสามารถ ฉลาด ชยันต์เข้มแข็ง
2. อัตมโนทัศน์ด้านที่ไม่ดี (Negative Self Concept) บุคคลที่มีอัตมโนทัศน์ที่ไม่ดีมักจะมีความรู้สึกภาคภูมิใจต่อตนเองในทางร้าย เช่น คิดว่าตนเองไม่มีคุณค่า ขี้เกียจและโง่ เป็นต้น

ฟิทท์ (Fitt 1965 : 46-48) ได้กล่าวถึงลักษณะของอัตมโนทัศน์ โดยพิจารณาจาก 2 ลักษณะใหญ่ ๆ ดังนี้ คือ

1. ลักษณะภายใน พิจารณาโดยใช้ตนเองเป็นเกณฑ์ (Internal Frame of Reference) ประกอบด้วย
 - 1.1 อัตมโนทัศน์ด้านความเป็นเอกลักษณ์ (Identity) เป็นการศึกษาอัตมโนทัศน์ ที่จะตอบคำถามที่ว่า "ฉันเป็นอะไร" (What I am)
 - 1.2 อัตมโนทัศน์ด้านความพึงพอใจในตนเอง (Satisfaction) เป็นการศึกษาอัตมโนทัศน์ เพื่อจะตอบคำถามที่ว่า "ฉันรู้สึกเกี่ยวกับตัวฉันอย่างไร" (How I feel about myself)
 - 1.3 อัตมโนทัศน์ด้านพฤติกรรม (Behavior) เป็นการศึกษาอัตมโนทัศน์ เพื่อตอบคำถามว่า "ฉันประพฤติอย่างไร" (What I do or the way I act)
2. ลักษณะภายนอก พิจารณาโดยใช้ผู้อื่นเป็นเกณฑ์ (External Frame of Reference) ประกอบด้วย
 - 2.1 อัตมโนทัศน์ด้านร่างกาย (Physical Self) เป็นการศึกษา และความคิดเห็นเกี่ยวกับลักษณะ รูปร่าง สุขภาพของตน ตลอดจนสมรรถภาพของร่างกายในการปฏิบัติหน้าที่
 - 2.2 อัตมโนทัศน์ด้านศีลธรรมจรรยา (Moral Ethic Self) เป็นการศึกษา หรือประเมินตนเองเกี่ยวกับคุณค่าทางศีลธรรมจรรยา โดยเปรียบเทียบกับมาตรฐานในสังคมที่ตนอาศัยอยู่ ความสัมพันธ์ที่มีต่อศาสนา ความรู้สึกเกี่ยวกับการเป็นคนดี หรือเลว และความพึงพอใจในศาสนาของตนเอง
 - 2.3 อัตมโนทัศน์ด้านส่วนตัว (Personal Self) เป็นการศึกษาในบุคลิกภาพแห่งตน เกี่ยวกับคุณค่า ความคาดหวังอุดมคติ และความเชื่อมั่นในตนเอง

2.4 อึดมโนทัศน์ด้านครอบครัว (Family Self) เป็นหารรับรู้เกี่ยวกับสัมพันธภาพภายในครอบครัว การได้รับการยอมรับจากสมาชิกในครอบครัว ในฐานะที่ตนเป็นสมาชิกคนหนึ่งหนึ่งของครอบครัว เป็นหารแสดงถึงการรับรู้ตนเองว่าใกล้ชิดหรือห่างเหินจากครอบครัว

อึดมโนทัศน์ความผูกพันระหว่างมารดาและทารกในครรภ์

อึดมโนทัศน์ของหญิงตั้งครรภ์ นั้นได้ว่าเป็นปัจจัยที่สำคัญอีกประการหนึ่งที่มีผลต่อความผูกพันระหว่างมารดาและทารกในครรภ์ ทั้งนี้เพราะอึดมโนทัศน์เป็นความคิดเห็น ความเชื่อ เป็นองค์ประกอบของความรู้ที่เกี่ยวข้อกับตนเองของบุคคลในบทบาทของการเป็นมารดาที่สำคัญยิ่ง เนื่องจากในระยะตั้งครรภ์หญิงจะต้องปรับตัวในด้านต่าง ๆ หลายด้าน เช่นการปรับตัวในด้านร่างกาย จิตใจ และปรับตัวต่อการเปลี่ยนแปลงในระบบครอบครัว และสังคม รวมทั้งปรับตัวต่อการเป็นมารดาให้การเลี้ยงดูทารก สำหรับหญิงตั้งครรภ์ที่ไม่สามารถรับรู้ และปรับตัวต่อการเปลี่ยนแปลงที่เกิดขึ้นในขณะตั้งครรภ์มักจะเกิดความรู้สึกคับข้องใจในฐานะการเป็นมารดา และไม่ประสบความสำเร็จในการปรับตัวตามบทบาทใหม่ ผลที่เกิดขึ้นตามมาคือ ไม่สามารถเตรียมตัวสำหรับทารกและสร้างสัมพันธภาพกับทารกในระยะหลังคลอดได้ (Cropley 1979 : 18)

อึดมโนทัศน์ของบิดามารดาเป็นสิ่งช่วยเหลือสนับสนุน หรือขัดขวางความสามารถของบิดามารดาที่จะผูกสัมพันธ์กับบุตรของตนเอง และมีส่วนส่งเสริมเจตคติในการเป็นบิดามารดาที่ดี บิดามารดาที่มีอึดมโนทัศน์ในด้านบวก มีแนวโน้มที่จะสร้างความผูกพันหรือความสัมพันธ์ที่แน่นหนากับบุตรของตน และคนอื่น ๆ ได้ดีด้วย (Moore 1983 : 935) ทั้งนี้เนื่องมาจากอึดมโนทัศน์เกิดจากการเรียนรู้ที่สามารถพัฒนาไปในทางที่ดีและไม่ดีได้ บุคคลที่มีอึดมโนทัศน์ในทางที่ไม่ดี จะไม่มีความมั่นใจในตนเอง มีการรับรู้ที่แคบ และเบี่ยงเบนจากความเป็นจริง เนื่องจากมีความรู้สึกถูกคุกคามได้ง่าย มีความวิตกกังวลเพิ่มขึ้นอย่างรวดเร็วและหมกหมุ่นอยู่กับการป้องกันตนเอง ตรงกันข้ามกับบุคคลที่มีอึดมโนทัศน์ในทางที่ดี มักจะเป็นผู้ที่เปิดเผย่าเชื่อถือ และมีการรับรู้ที่ถูกต้อง (Stuart and Sundeen 1983 : 102) ซึ่งตรงกับความคิดเห็นของบลูม (Bloom 1976 : 108) ที่กล่าวว่า อึดมโนทัศน์เป็นตัวแปรที่สำคัญต่อการเรียนรู้ บุคคลที่มีความรู้สึกว่าตนเองเป็นคนเก่งและมีความสามารถจะเรียนรู้ได้ดีกว่าคนที่รู้สึกว่าเป็นคนไม่เก่ง หรือขาดความสามารถ นอกจากนี้แล้วอึดมโนทัศน์ยังเป็นสิ่งที่มีอิทธิพลต่อความสัมพันธ์ระหว่างบุคคล และพฤติกรรม

ของบุคคล (Lauer and Handle 1983 : 274) พฤติกรรมการเป็นมารดาเป็นพฤติกรรมที่เกิดจากการเรียนรู้ มีการเปลี่ยนแปลงได้ และส่วนใหญ่อิงอยู่กับความสัมพันธ์ระหว่างบุคคล และอัตมโนทัศน์ของมารดาเอง (Rubin 1961 : 684) ในการศึกษาเรื่องเกี่ยวกับตน (Self) เชื่อว่ามีผลกระทบต่อเจตคติและพฤติกรรมของมารดา ซึ่งจะส่งผลต่อทารกในระยะตั้งครรภ์ และระยะหลังคลอดได้ จากการศึกษาเด็กที่มีความพิการแต่กำเนิดพบว่าเด็กเหล่านี้เกิดจากมารดาที่มีอัตมโนทัศน์ผิดปกติ การมีอัตมโนทัศน์ในทางลบเป็นปัจจัยหนึ่งที่เกี่ยวข้องกับการเป็นบิดามารดาที่ไม่ดี และเพิ่มอุปสรรคของการทำร้ายบุตร รวมถึงการชะงักงันในการเจริญเติบโตของบุตรด้วย (Brouse 1985 : 32-48)

7. สัมพันธภาพของคู่สมรส

การสมรส คือ การร่วมชีวิตคู่ด้วยกันเป็นสามีภรรยา แต่การสมรสจะถูกตั้งคำถามกฎหมายก็ต่อเมื่อคู่สมรสได้จดทะเบียนแล้ว

สัมพันธภาพ มีความหมายว่า ความผูกพัน ความเกี่ยวข้อง (ราชบัณฑิตยสถาน 2525 : 796) ดังนั้น สัมพันธภาพของคู่สมรสจึงเป็นความสัมพันธ์ หรือ ความผูกพัน ซึ่งประกอบด้วยความพึงพอใจและการปฏิบัติต่อกัน ระหว่างสามีและภรรยา เนื่องจากความสัมพันธ์ที่ดี เริ่มต้นจากการสมรสของชายหญิง เพื่อการสร้างครอบครัวใหม่ การสมรสทำให้เกิดสถานภาพและบทบาทของมนุษย์ เพราะลักษณะความสัมพันธ์ ระหว่างสามี ภรรยา เป็นความสัมพันธ์ของบุคคลที่จะนำไปสู่ความรับผิดชอบร่วมกัน ตลอดจนมีการพัฒนาในเรื่องบทบาทระหว่างสามีและภรรยา บทบาทการเป็นบิดามารดา และมีการวางแผนซึ่งกันและกัน สำหรับการเตรียมบทบาทใหม่ในอนาคต นั้นจะเริ่มต้นตั้งแต่ระยะตั้งครรภ์ ซึ่งเป็นระยะที่จะเตรียมตัวเป็นบิดามารดา เมื่อสามีและภรรยามีความรู้สึกพอใจซึ่งกันและกัน ก็จะยินดีต่อการมีสมาชิกใหม่ ทำให้หญิงตั้งครรภ์เกิดความมั่นคงทางอารมณ์ และมีเจตคติที่ดีต่อการตั้งครรภ์ ซึ่งเป็นองค์ประกอบในการที่จะส่งเสริมความผูกพันไปในทางที่ดีระหว่างมารดาและทารก ตั้งแต่ระยะตั้งครรภ์จนถึงหลังคลอด จากการศึกษาของ กนกานันท์ คุณนะวินชงษ์ (2530 : บทคัดย่อ) พบว่า เจตคติมีความสัมพันธ์ในทางลบกับสัมพันธภาพ ระหว่างมารดาและทารก ในหญิงตั้งครรภ์ที่มีภาวะเสี่ยง และขณะเดียวกันหญิงตั้งครรภ์ที่มีชีวิตสมรสไม่

ราบรื่น เช่นทะเลาะเบาะแว้งกับสามีเป็นประจำ ซึ่งอาจจะเนื่องมาจากหญิงตั้งครรภ์หันเหต่อการเปลี่ยนแปลงของร่างกาย ว่ามีรูปร่างน่าเกลียด ไม่น่าสนใจ สำหรับสามี จึงอาจจะทำให้ความสัมพันธ์กับสามีเปลี่ยนไป เช่น ความสัมพันธ์ทางเพศลดลง (Bruke 1985 : 22) หรือสามีไม่มีความรับผิดชอบต่อครอบครัว ซึ่งสิ่งเหล่านี้จะทำให้สภาพจิตใจของหญิงตั้งครรภ์ มีแต่ความทุกข์และวิตกกังวลอยู่ตลอดเวลา ผลที่เกิดขึ้นคือ ทำให้รู้สึกว่าตนเองไร้ค่า มีความรู้สึกสองฝักสองฝ่ายในการตั้งครรภ์ ไม่แน่ใจว่าจะรับผิดชอบต่อตนเองและบุตรอย่างไร

เจอร์การ์ด (Jourard 1963 : 40) ได้กล่าวว่าสามีภรรยาที่มีสัมพันธภาพที่ดีต่อกันจะประกอบด้วยลักษณะดังนี้ คือ มีนิทศาสตร์หรือบุคลิกที่ตรงกันหรือใกล้เคียงกัน พอใจในบุคลิกของกันและกัน มีการติดต่อสื่อสารกันอย่างเปิดเผย มีความคาดหวังหรือเรียกร้องความต้องการอย่างมีเหตุผลและเหมาะสม และมีความเคารพในสิทธิของกันและกัน

ยूरิค และคณะ (Yurick, et al. 1984 : 287) ได้กล่าวถึงวิธีการที่จะนำไปสู่สัมพันธภาพที่ดีของคู่สมรส คือ มีการแบ่งความรับผิดชอบภาระกิจภายในครอบครัว มีการเสียสละการใช้เวลาว่างร่วมกัน และการปรับตัวในเรื่องเพศสัมพันธ์ให้สอดคล้องซึ่งกันและกัน สัมพันธภาพของคู่สมรสเป็นปัจจัยหนึ่งที่มีอิทธิพลต่อการปรับตัวของคู่สมรส ต่อภาวะการตั้งครรภ์ การคลอดและการเป็นบิดามารดา คลอดจนมีความสัมพันธ์กับพฤติกรรม และพัฒนาการของบุตร (Scherefsky and Yarrow, Quoted in Deborah 1980 : 20 ; Grossman 1980 : 35-37) เพราะถ้าคู่สมรสมีความสัมพันธ์อันดีซึ่งกันและกัน ย่อมก่อให้เกิดเจตคติที่ดีต่อการตั้งครรภ์ และการรับรู้บทบาทของการเป็นบิดามารดา ตรงกันข้ามเจตคติของบิดามารดา จะเปลี่ยนไปในทางที่ไม่ดี และอาจมีความรู้สึกไม่ต้องการบุตร จากการศึกษาทดลองให้สามีเข้าไปมีส่วนร่วมในการรับฟังเกี่ยวกับคำแนะนำ วิธีปฏิบัติตนในระยะตั้งครรภ์ การคลอดและหลังคลอด ตลอดจนอนุญาตให้เข้าไปมีส่วนร่วมในประสบการณ์การคลอด และให้กำลังใจแก่ภรรยาในขณะที่คลอด พบว่าสามีที่ได้มีโอกาสร่วมรับรู้ในประสบการณ์ดังกล่าว จะมีอิทธิพลทางบวกในการเสริมสร้าง ความสัมพันธ์ภายในครอบครัวระหว่างบิดามารดาและบุตร ให้มีความผูกพันลึกซึ้งต่อกันมากยิ่งขึ้น (Halen 1982 : 5)

นอกจากนี้แล้วยังมีเกณฑ์พิจารณาชีวิตสมรสที่ประสบความสำเร็จ ซึ่งพอสรุปได้ดังนี้

(สมาคมทศวรรษศาสตร์ แห่งประเทศไทย 2518 : 141-168)

1. ชีวิตสมรสที่ยั่งยืน
2. ชีวิตสมรสที่ผาสุก
3. ความพึงพอใจชีวิตสมรสของตน
4. การปรับตัวในเรื่องเพศรส
5. การปรับตัวในเรื่องอื่น ๆ ในชีวิตสมรส เช่นการใช้เงิน การแก้ปัญหาภายในครอบครัว

ในครอบครัว

6. ความสามัคคี
7. ความเป็นเพื่อน

ในเรื่องของสัมพันธภาพของคู่สมรสกับการปรับตัวต่อบทบาทของการเป็นบิดามารดาที่จะส่งผลต่อไปถึงบุตร ได้มีผู้ให้แนวคิดและข้อเสนอแนะในลักษณะที่ใกล้เคียงกัน เช่น แชนนอน (Shannon 1979 : 378-382) กล่าวว่าความสัมพันธ์อันดีของสามีต่อภรรยาตั้งแต่ระยะตั้งครรภ์ จะทำให้ภรรยาเกิดความมั่นใจ มีความมั่นคงทางอารมณ์ และมีความคาดหวัง เตรียมพร้อมต่อบุตรที่จะเกิดขึ้น ในทางตรงกันข้ามถ้าหญิงตั้งครรภ์เกิดความรู้สึกว่าไม่เป็นที่รัก และขาดการเอาใจใส่จากสามี จะทำให้เกิดความล่าช้าในการเตรียมตัวสำหรับบุตร และการสร้างความผูกพันต่อบุตรได้ (Klaus and Kennel, Quoted in Deborah 1972 : 77)

8. การสนับสนุนทางสังคม (Social Support)

ปัจจุบันนี้ ได้มีการศึกษาอิทธิพลของปัจจัยทางด้านจิตสังคมต่อสุขภาพมากขึ้น

นักจิตวิทยาสังคมเชื่อว่าความเจ็บป่วย ไม่ใช่เป็นปรากฏการณ์ทางชีวภาพหรือกายภาพเท่านั้น หากยังเป็นปรากฏการณ์ทางสังคมอีกด้วย สิ่งแวดล้อมทางสังคมในสถานแห่งการเปลี่ยนแปลงไม่หยุดนิ่ง เป็นแหล่งที่ให้ทั้งรางวัล การสนับสนุนและลงโทษแก่บุคคล การคุกคามจากภาวะแวดล้อมของสังคมต่อบุคคล อาจสะท้อนออกในรูปของความแปรปรวนทางสภาพจิตใจ ซึ่งนำไปสู่การเกิดโรคได้ (ท้าวทอง หงษ์วิวัฒน์ และคณะ 2523 : 255-270) สำหรับหญิงตั้งครรภ์ พบว่าปัจจัยทางด้านจิตสังคมก็มีความสัมพันธ์ต่อการตั้งครรภ์ โดยให้ถึงบทบาทของการมีประสบการณ์ต่อเหตุการณ์เครียด

ในชีวิต (Life Stress) รวมถึงการได้รับความช่วยเหลือสนับสนุนทางสังคม ซึ่งพบว่าหญิงตั้งครรภ์ที่มีประสบการณ์เผชิญกับเหตุการณ์เครียดในชีวิตสูงร่วมกับการได้รับความช่วยเหลือสนับสนุนทางสังคมน้อยจะมีโอกาสเกิดภาวะแทรกซ้อนของการตั้งครรภ์และการคลอด

จากการศึกษาถึงตัวแปรทางด้านจิตสังคมต่อภาวะแทรกซ้อนในหญิงตั้งครรภ์ ที่มีช่วงอายุครรภ์ 12-20 สัปดาห์ พบว่าความเครียดและการสนับสนุนทางสังคมด้านอารมณ์ มีความสัมพันธ์อย่างมีนัยสำคัญทางสถิติเกี่ยวกับความไม่สมดุลทางอารมณ์ (Norbeck and Tilden 1983 : 30-40) ซึ่งในระยะตั้งครรภ์กล่าวได้ว่าเป็นระยะสำคัญที่สุดในทารกที่จะปรับตัวและเรียนรู้บทบาทการเป็นมารดา เพื่อที่จะเตรียมตัวสำหรับการดูแลเอาใจใส่ ให้ความรักและความผูกพันต่อการตั้งครรภ์ในครรภ์จนกระทั่งคลอด ความล้มเหลวหรือความสำเร็จในการเป็นมารดาที่ดีจะเกิดขึ้นได้หรือไม่ขึ้นอยู่กับว่ามารดา มีความเข้าใจ ปรับตัว เรียนรู้และปฏิบัติตามบทบาทได้มากน้อยเพียงใด การช่วยเหลือสนับสนุนทางสังคมเป็นปัจจัยที่มีผลต่อการส่งเสริมให้หญิงตั้งครรภ์มีความผูกพันที่ดีต่อการตั้งครรภ์ ตั้งแต่ในระยะตั้งครรภ์ จนถึงระยะหลังคลอด การที่หญิงตั้งครรภ์ได้รับการสนับสนุนไม่เพียงพอจะก่อให้เกิดภาวะเสี่ยงที่นำไปสู่ภาวะแทรกซ้อนต่าง ๆ ได้ โดยเฉพาะทางด้านจิตใจและอารมณ์ เช่นหงุดหงิดง่าย ไม่สนใจทารกในครรภ์เท่าที่ควร

ความหมายของการสนับสนุนทางสังคม

มีผู้ให้ความหมายของการสนับสนุนทางสังคมไว้หลายอย่าง ตามแนวคิดของแต่ละคน เช่น แคเนเลน และคณะ (Kaplan, et al 1977 : 50-51) ได้ให้ความหมายของการสนับสนุนทางสังคมว่าเป็นการติดต่อของบุคคลต่าง ๆ ในสังคม ที่ทำให้บุคคลหนึ่ง บุคคลใด ได้รับความเมตตา ปรองดองใจและได้รับการตอบสนองความต้องการ คอบบ (Cobb, Quoted in Thoits 1982 : 146-147) ได้ให้ความหมายของการสนับสนุนทางสังคมว่าเป็นข่าวสารที่ทำให้คนเราเชื่อว่ามีคนรักและสนใจ มีคนยกย่อง มองเห็นคุณค่า มีความผูกพันซึ่งกันและกัน รู้สึกเป็นส่วนหนึ่งของสังคม เช่นเดียวกับ ฮับบาร์ด แคมป์ และบราวน์ (Hubbark, Kemp and Brown 1984 : 266) ก็กล่าวว่า การสนับสนุนทางสังคมเป็นโครงสร้างหลายมิติประกอบด้วย การสื่อสารในแง่ดี ทำให้รู้สึกเป็นส่วนหนึ่งของสังคมมีการแลกเปลี่ยนซึ่งกันและกัน ส่วน คาน์ (Khan, Quoted in Norbeck 1981 :

235) ได้ให้คำจำกัดความของการสนับสนุนทางสังคมไว้ว่า เป็นปฏิสัมพันธ์ระหว่างบุคคล อย่างมีจุดมุ่งหมาย ซึ่งจะก่อให้เกิดความผูกพันในแง่ดี จากคนหนึ่งไปยังอีกคนหนึ่ง การช่วยเหลือซึ่งกันและกัน การยืนยันรับรองหรือเห็นพ้องกับพฤติกรรมของอีกคนหนึ่ง

จากความหมายของการสนับสนุนทางสังคม สรุปความหมายได้คือ การได้รับการตอบสนองในด้านความรัก ความเอาใจใส่ และความช่วยเหลือด้านต่าง ๆ เช่น วัตถุ สิ่งของ และข่าวสาร ซึ่งได้มาจากการติดต่อสัมพันธ์กับบุคคลในกลุ่มสังคม ซึ่งก่อให้เกิดความผูกพันและเป็นส่วนหนึ่งของสังคม

ชนิดของการสนับสนุนทางสังคม

ชนิดหรือหน้าที่ของการสนับสนุนทางสังคม ได้มีผู้แบ่งออกเป็นประเภทต่าง ๆ ซึ่งมีขอบข่ายใกล้เคียงกัน 4 ประเภท ซึ่งสอดคล้องกับของ ฮาวส์ (House Quoted in Cronenwett 1983 : 9) ได้แบ่งการสนับสนุนทางสังคม ออกเป็น 4 ประเภทดังต่อไปนี้

1. การสนับสนุนทางอารมณ์ (Emotional Support) หมายถึงการให้ความนับถือ ความผูกพัน เห็นอกเห็นใจ การดูแลเอาใจใส่ การมีความจริงใจและการรับฟัง
2. การสนับสนุนด้านวัสดุอุปกรณ์ (Instrumental Support) เป็นพฤติกรรมการช่วยเหลือโดยตรง ตามความจำเป็นของคน ๆ นั้น ซึ่งอาจจะเป็นการช่วยเหลือทางด้านเครื่องมือ การเงิน แรงงาน หรือเวลาเป็นต้น
3. การสนับสนุนข้อมูลย้อนกลับ หรือการประเมินเปรียบเทียบพฤติกรรม (Appraisal Support) หมายถึงการให้ข้อมูล ย้อนกลับเพื่อให้บุคคล สามารถนำไปประเมินตนเองโดยรู้จักการเปรียบเทียบกับผู้อยู่ร่วมในสังคม
4. การสนับสนุนข้อมูลข่าวสาร (Information Support) หมายถึง การให้ข้อมูลข่าวสาร ซึ่งจะนำข้อมูลไปใช้ในการแก้ปัญหาที่เผชิญอยู่

แคนเลน และคณะ (Kaplan, et al. 1977 : 58) ได้กล่าวถึงความจำเป็นพื้นฐานทางสังคมที่คนเราจะได้รับจากกลุ่มสังคม มีดังนี้ ความมั่นคงปลอดภัย ความผูกพันทางด้านอารมณ์ และความคิด ความไว้วางใจ ความใกล้ชิดสนิทสนม การได้เลี้ยงดูช่วยเหลือ การเป็นส่วนหนึ่ง

ส่วนหนึ่งของสังคม การได้รับการยอมรับและเห็นคุณค่า เป็นต้น

โครงสร้างของการสนับสนุนทางสังคม (Structure of Social Support)

แมคเอลเวิน (McElveen 1978 : 321) ได้กล่าวถึงโครงสร้างของการสนับสนุนทางสังคมประกอบด้วย 3 อย่างคือ

1. ชนิดของความสัมพันธ์ (Relationship) เป็นคุณสมบัติเฉพาะของบุคคล ซึ่งสัมพันธ์กัน แบ่งออกเป็นความสัมพันธ์ในกลุ่มเครือญาติว่าเป็นครอบครัวเดี่ยว หรือครอบครัวขยาย กับกลุ่มที่ไม่ใช่เครือญาติเช่น เพื่อนหรือเพื่อนบ้าน ซึ่งทั้ง 2 กลุ่มนี้ถือว่าเป็นกลุ่มประมุขที่ให้การสนับสนุนทางสังคมแก่บุคคล
2. ขนาดของกลุ่มสังคม (Size) หมายถึงจำนวนคนในกลุ่มสังคม ซึ่งบุคคลมีความสัมพันธ์ด้วย ขนาดของกลุ่มจะเล็กหรือใหญ่ขึ้นอยู่กับปัจจัยหลายประการ เช่น ชนิดของความสัมพันธ์อาจจะเป็นญาติ หรือเพื่อนบ้าน ลักษณะความห่างไกลทางภูมิศาสตร์
3. ความสัมพันธ์ของสมาชิกในกลุ่ม (Connectedness) ได้แก่การที่บุคคลเกี่ยวข้องกับผู้อื่นในสังคมมากน้อยเพียงใด แบ่งเป็นความสัมพันธ์ที่แน่นแฟ้น กับความสัมพันธ์ที่ไม่แน่นแฟ้น

สำหรับไถยซิงตั้งครรรภ์ กล่าวได้ว่าเป็นระยะของการปรับปรุงและจัดระบบความสัมพันธ์ระหว่างบุคคลใหม่ เนื่องจากการเปลี่ยนแปลงทางด้านร่างกาย จิตใจ และสังคม ซึ่งจะมีผลกระทบท่ต่อคนในกลุ่มสังคมของซิงตั้งครรรภ์ เช่น สามี ญาติพี่น้อง เพื่อนบ้าน หรือเพื่อน จึงทำให้ซิงตั้งครรรภ์มีความต้องการพึ่งพาผู้อื่นสูง (Rubin 1975 : 143 ; Caplan 1961 : 73-76) ดังนั้นการช่วยเหลือทางสังคมจะช่วยให้สามารถต่อสู้กับปัญหาและการเปลี่ยนแปลงต่าง ๆ ใ้หน้าแก่ภาวะต่าง ๆ ไปได้ด้วยดี (Rich 1978 : 1) บอลล์ (Ball, Quoted in Bruke 1985 : 23) กล่าวว่า ความสำเร็จของระบบการช่วยเหลือใด ๆ จะอาศัยอยู่บนพื้นฐานคุณภาพของความสัมพันธ์ระหว่างบุคคล ซึ่งส่วนใหญ่จะเริ่มต้น ตั้งแต่ในระยะก่อนคลอด แครนลีย์ (Cranley 1979 : 3662-B) ได้ทำการศึกษาเรื่องผลกระทบของการรับรู้ความเครียด และการสนับสนุนทางสังคมกับความผูกพันระหว่างมารดาและทารกในครรภ์ โดยทำการศึกษาระดับของพฤติกรรมที่แสดงถึงความผูกพันของมารดาที่มีต่อทารกในครรภ์ของตั้งครรรภ์ระยะ ไตรมาสที่สาม พบว่า

การสนับสนุนทางสังคมที่ประกอบด้วยครอบครัว เพื่อนฝูง ตลอดจนบุคลากรผู้ให้ความช่วยเหลือมีความสัมพันธ์ทางบวกกับความผูกพันระหว่างมารดา และทารกในครรภ์ บุคลากรที่สำคัญที่สุดในการสนับสนุนทางสังคม ได้แก่ บุคลากรที่ให้ความช่วยเหลือทางด้านสุขภาพ